

Індустріальне Суспільство та його Майбутнє

Теодор Качинський

1995

ВСТУП

1. Індустріальна Революція та її наслідки були нещастям для людства. Вона збільшила тривалість життя тих, хто живе у "розвинених" країнах, але й вона ж дестабілізувала суспільство, спустошила життя людей, піддала їх приниженням, спричинила поширення психологічних страждань (а в країнах Третього світу також і фізичних) та завдала серйозних збитків живій природі. Подальший розвиток технології ще більше погіршить ситуацію. Він, безсумнівно, піддасть людей ще більшим приниженням і завдасть ще більшої шкоди природі, ймовірно, призведе до ще більших соціальних потрясінь і психологічних страждань, а також може призвести до збільшення фізичних страждань навіть у «розвинених» країнах.

2. Індустріально-технологічна система може вижити, а може й розпастися. Якщо вона виживе, вона **МОЖЕ**, врешті-решт, досягти низького рівня психологічних та фізичних страждань людей, але для цього доведеться пройти через довгий і дуже болісний період реорганізації, можливий тільки ціною низведення людей та багатьох інших живих організмів до рівня промислових продуктів та не більш ніж гвинтиків соціальної машини. Більше того, якщо система виживе, наслідки будуть неминучими: неможливо буде реформувати чи змінити систему, щоб запобігти позбавленню людей гідності та автономності.

3. Якщо система зламається, наслідки теж будуть дуже болісними. Але чим більшою система стає, тим страшніші наслідки вона спричинить своїм розвалом, тому якщо ламати систему, то краще зробити це якнайшвидше.

4. Ми тому і виступаємо за революцію проти індустріальної системи. Ця революція може відбуватися з використанням насильства, а може й без нього; вона може бути раптовою або відносно поступовим процесом, що охоплює кілька десятиліть. Ми не в змозі передбачити це. Але ми загально окреслимо заходи, яких повинні вжити ті, хто ненавидить індустріальну систему, щоб прокласти шлях для революції проти цієї форми суспільства. Ця революція не буде **ПОЛІТИЧНОЮ**. Її метою буде повалення не урядів, а економічних і технологічних основ сучасного суспільства.

5. У цій статті ми звертаємо увагу тільки на деякі з негативних наслідків розвитку індустріально-технологічної системи. Деякі ж наслідки ми згадуємо тільки коротко чи взагалі ігноруємо. З цього не випливає, що ми розці-

нюємо ігноровані наслідки як неважливі. Просто з практичних міркувань ми повинні обмежити нашу дискусію сферами, які не отримали достатньої уваги громадськості, або в яких ми можемо сказати щось нове. Наприклад, оскільки існують добре розвинуті екологічні та природоохоронні рухи, ми небагато напишемо про занепад довкілля чи руйнацію дикої природи, хоча й вважаємо ці питання надзвичайно важливими.

ПСИХОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ЛІВАЦТВА

6. Майже кожен погодиться, що ми живемо в глибоко тривожному суспільстві. Один з найпоширеніших проявів божевілля нашого світу - лівацтво, так що обговорення психології лівацтва може слугувати вступом до обговорення проблем сучасного суспільства в цілому.

7. Але що таке лівацтво? Протягом першої половини 20-ого сторіччя лівацтво практично ототожнювалося з соціалізмом. Сьогодні лівий рух фрагментований, і не ясно, кого саме можна назвати лівим. Коли ми говоримо про ліваків у цій статті, ми маємо на увазі головним чином соціалістів, колективістів, "політкоректних" типів, феміністок, активістів за права геїв та інвалідів, а також активістів захисту прав тварин і тому подібних. Але не кожний, хто пов'язаний з одним із цих рухів—лівак. Нас цікавить не стільки самі рухи та ідеологія, скільки психологічний тип чи радше сукупність пов'язаних типів. Отже, те, що ми називаємо "лівацтвом" стане більш зрозумілим у ході нашого обговорення лівацької психології (Див. також пункти 227-230)

8. Навіть у цьому випадку, наша концепція лівацтва буде не такою ясною, як нам хотілося б, але ми не знаємо як зарадити цьому. Усе, що ми спробуємо зробити—це позначити грубим і приблизним способом дві психологічні тенденції, які, на нашу думку, є головними рушійними силами сучасного лівацтва. Ми ні в якому разі не стверджуємо, що розповімо тут **УСЮ** правду про психологію ліваків. Крім того, наша дискусія стосується лише сучасного лівацтва. Ми залишаємо відкритим питання про те, наскільки наша дискусія може бути застосована до лівих 19-го і початку 20-го сторіч.

9. Дві психологічні тенденції, що лежать в основі сучасних лівих поглядів, ми називаємо "меншовартість" та "надсоціалізація". Меншовартість характерна для сучасного лівацтва у цілому, тоді як надсоціалізація характерна

тільки для певної частки сучасних ліваків; але ця частка є дуже впливовою.

МЕНШОВАРТІСТЬ

10. Під "меншовартістю" ми маємо на увазі не тільки власне меншовартість, а й цілий спектр споріднених рис: низьку самооцінку, почуття безсилля, депресивні тенденції, поразенство, почуття провини, самоненависті тощо. Ми доводимо, що сучасні ліваки, як правило, мають деякі з цих почуттів (можливо більш-менш придушуваними ними), і що ці почуття є вирішальними у визначенні напрямку сучасного лівацтва.

11. Коли хтось вважає принизливим майже все, що кажуть стосовно нього (або стосовно груп, з якими він себе уособлює), ми впевнені, що він має почуття меншовартості або низьку самооцінку. Ця тенденція явна серед активістів за права меншин, незалежно від того, чи вони належать до груп меншин, чиї права вони захищають. Вони надчутливі до тих слів, що означають меншину і будь-чого, що говорять стосовно меншин. Терміни "негр" "орієнтал" "каліка" або "баба" для африканців, азійців, інвалідів або жінок, в оригіналі, не несуть зневажливо-го змісту. "Баба" була просто фемінітивом "хлопа" "чувака" чи "брата". Негативні конотації надали цим термінам самі активісти. Деякі активісти, які захищають права тварин, дійшли до того, що вимагають називати домашніх тварин "тваринами-компаньйонами". Антропологі-ліваки уникають розмов про примітивні народи узагалі, щоб чимось ці самі народи не скривдити. Вони хочуть замінити слово "примітивний" словом "неписемний". Вони здаються майже параноїдальними щодо будь-чого, що може натякати на те, що будь-яка примітивна культура є нижчою за нашу (Ми не хочемо переконати усіх, що існуючі сьогодні примітивні культури гірші за нашу. Ми просто вказуємо на гіперчутливість антропологів-ліваків.).

12. Ті, хто найбільш чутливі до "політично некоректної" термінології – це не середній чорний мешканець гетто, не азіатський іммігрант, не принижена жінка чи інвалід, а купка активістів, багато з яких навіть не належать до жодної "пригнобленої" групи, і навіть навпаки, належать до привілейованих верств суспільства. Політкоректність спирається на середовище університетських професорів, які мають постійну і добре оплачувану роботу, і більшість їх – це білі гетеросексуальні чоловіки з родин середнього та вищого середнього класу.

13. Багато ліваків ототожнюють себе з проблемами груп які зображуються як слабкі (жінки), переможені (індіанці), відразні (гомосексуалісти) або інакше принижені. Значить вони самі відчувають, що ці групи – нижчі. Вони ніколи не визнали б, що мають такі почуття, але вони ототожнюють себе з проблемами цих груп саме тому що вважають їх нижчими. (Ми не хочемо сказати, що жінки, індіанці тощо є нижчими; ми лише розповідаємо про лівацьку психологію)

14. Феміністки запекло прагнуть довести, що жінки настільки ж сильні та здібні, як і чоловіки. Ясно, що вони побоюються, що насправді жінки можуть бути не настільки ж сильними та здібними, як і чоловіки.

15. Ліваки мають тенденцію ненавидіти будь-що, що має імідж сильного, гарного й успішного. Вони ненавидять Америку, вони ненавидять Західну цивілізацію, вони ненавидять білих чоловіків, вони ненавидять раціональність. Але причини ненависті, які вони озвучують явно не відповідають їх справжнім мотивам. Вони КАЖУТЬ, що ненавидять Захід, бо він войовничий, імперіалістичний, сексистський, етноцентричний тощо. Але коли ті ж самі вади виявляються в соціалістичних країнах чи у примітивних культурах, ліваки знаходять цьому виправдання чи, у кращому випадку, НЕОХОЧЕ визнають їх існування. При цьому вони з ЕНТУЗІАЗМОМ указують (і часто дуже перебільшують) ці вади в різних проявах у Західній цивілізації. Таким чином, ясно, що ці вади не є справжніми причинами ненависті лівака до Америки і Заходу. Лівак ненавидить Америку і Захід, тому що Америка і Захід сильні й успішні.

16. Слова типу "впевненість у собі" "самодостатність" "ініціатива" "підприємливість" "оптимізм" тощо грають незначну роль у лексиконі лібералів та ліваків. Лівацький антиіндивідуалістичний колективіст хоче, щоб суспільство вирішило проблеми кожного, задовольняло потреби кожного і піклувалося про кожного. Він не та людина, яка має віру у власні сили та здатна вирішити свої власні проблеми і задовольнити свої власні потреби. Ліваку відразлива концепція суперництва, тому що, глибоко всередині він почувається невдахою.

17. Мистецтво, яке вабить сучасних лівацьких інтелектуалів, має тенденцію зосереджуватися на бридоті, поразці й розпачі або натомість набуває оргіастичного характеру, відкидаючи раціональний контроль, начебто не залишилося надії досягти чогось розсудом і єдине, що залишилось – це зануритись у моментальну чуттєвість.

18. Сучасні лівоорієнтовані філософи схильні відкидати здоровий глузд, науку й об'єктивну дійсність та наполягати, що все є "культурно відносним". Звичайно, можна ставити серйозні запитання щодо основ наукового знання і про те, чи узагалі може об'єктивна реальність бути визначена. Але очевидно, що сучасні філософи-ліваки – це не просто холоднокровні логіки, які систематично аналізують основи знання. Вони глибоко емоційно залучені в свої нападки на істину та реальність. Вони атакують ці поняття через свої власні психологічні потреби. З одного боку, це – спосіб для виплеску їхньої ворожості, і якщо він успішний, то певною мірою задовольняє прагнення до влади. Більш важливо те, що ліваки ненавидять науку і раціональність тому що наука класифікує певні переконання як вірні (тобто успішні, вищі), а інші переконання як помилкові (тобто невдалі, нижчі). Меншовартість лівака настільки глибока, що він не може терпіти будь-яку класифікацію

деяких речей як успішних або вищих, а інших—як невдалих або нижчих. Це також лежить в основі того, що багато ліваків відкидають концепцію розумових хвороб і корисність тестів IQ. Ліваки налаштовані проти генетичних пояснень людських здібностей чи поведінки, тому що такі пояснення деяких людей виставляють нижчими чи вищими за інших. Ліваки воліють в обдарованості чи нездібності особи звеличувати або звинувачувати суспільство. Таким чином, якщо людина "нища" — це не її лихо, а помилка суспільства, оскільки суспільство її неправильно виростило.

19. Типовий лівак не належить до того типу людей, яких почуття меншовартості робить хвальком, індивідуалістом, хуліганом, саморекламником, безжалюбним конкурентом. Така людина ще не до кінця зневірилась у собі. Вона відчуває нестачу власної сили та гідності, але все ще усвідомлює себе людиною, здатною до сильних учинків, і її спроби робити такі вчинки породжують їй неприємну поведінку [1]. Але лівак зайшов занадто далеко. Меншовартість так укоренилась в ньому, що він не може усвідомлювати себе як сильну індивідуальність з високою самооцінкою. Звідси—колективізм ліваків. Вони в змозі почувати себе сильними тільки як члени великої організації чи масового руху, з яким себе ототожнюють.

20. Зверніть увагу на мазохістську тенденцію в тактиці ліваків. Вони протестують, лягаючи під колеса транспорту, вони навмисне провокують поліцію чи расистів на насильство у відношенні до себе і т.п. Такі тактики часто густо виявляються ефективними, але багато ліваків користуються ними не тому що вони ефективні, а через те, що вони ВІДДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ мазохістичним тактикам. Самобичування—це характерна риса ліваків.

21. Ліваки запевняють, що їхні дії мотивовані співчуттями чи моральними принципами, і справді, моральний принцип відіграє деяку роль для ліваків надсоціалізованого типу. Але співчуття та моральні принципи не можуть бути головною спонукою дій ліваків. Ворожість—надто очевидний компонент поведінки ліваків; так само як і жага до влади. Більше того, багато в чому, поведінка ліваків ніяк не розрахована, з раціональної точки зору, на користь людям, яким вони, за їхнім твердженням, допомагають. Наприклад, якщо хто-небудь вважає, що система "позитивних дій" є благом для чорного населення, то чи треба проголошувати ці дії ворожими й догматичними гаслами? Очевидно, було б продуктивніше використати дипломатичний та примирливий підхід, який передбачав би принаймні вербальні та символічні поступки білим людям, які вважають, що позитивні дії є дискримінаційними щодо них. Але ліві активісти не використовують такий підхід тому, що це не задовольнило б їхні емоційні потреби. Допомога чорному населенню не є їхньою реальною метою. Натомість расові проблеми слугують для них приводом для вираження власної ворожості та незадоволеності тяги до влади. Діючи так, вони насправді шкодять чорно-

шкірим, оскільки вороже ставлення цих активістів до білої більшості підсилює расову ненависть.

22. Якби в нашому суспільстві не було жодних соціальних проблем, лівим довелося б ВИГАДАТИ проблеми, щоб мати привід для підняття галасу.

23. Ми підкреслюємо, що вищенаведене не претендує на точний опис кожного, хто міг би вважатися ліваком. Це тільки приблизна оцінка основних тенденцій сучасного лівацтва.

НАДСОЦІАЛІЗАЦІЯ

24. Психологи використовують термін "соціалізація" для визначення процесу, шляхом якого дітям прищеплюються навички мислити і діяти відповідно до вимог суспільства. Людину вважають добре соціалізованою, якщо вона вірить у моральний кодекс свого суспільства, дотримується його і добре вписується в це суспільство як його функціональна частина. Може здатися безглуздим твердження про те, що багато ліваків надсоціалізовані, оскільки їх сприймають, як бунтарів. Проте, воно може бути обґрунтоване. Багато ліваків зовсім не такі бунтарі, якими здаються.

25. Моральний кодекс нашого суспільства настільки вимогливий, що ніхто не може думати, відчувати і діяти повністю морально. Наприклад, ми не повинні нікого ненавидіти, але майже кожен ненавидить когось в той чи інший момент, незалежно від того, чи визнає він це перед собою. Деякі люди настільки сильно соціалізовані, що спроба думати, відчувати та діяти згідно з мораллю, стає для них непосильною ношею. Щоб уникнути почуття провини, вони постійно мусять обманювати себе щодо власних мотивів і знаходити моральні пояснення своїм почуттям і діям, які насправді мають неморальне походження. Ми використовуємо термін "надсоціалізовані" для опису таких людей [2].

26. Надсоціалізація може призвести до низької самооцінки, почуття безсилля, поразенства, провини тощо. Одним з найбільш важливих засобів, за допомогою якого наше суспільство соціалізує дітей, полягає в прищепленні почуття сорому за слова чи вчинки, що суперечать суспільним вимогам. Якщо у цьому перестаратися, чи якщо яка-небудь дитина особливо чутлива до таких почуттів, то вона кінець-кінцем почне стидатися САМОЇ СЕБЕ. Крім того, думки та дії надсоціалізованої людини більше обмежені суспільними вимогами, ніж думки та дії слабо соціалізованої. Більшість людей досить часто поводить себе бешкетно. Вони брешуть, займаються дрібними крадіжками, вони порушують правила дорожнього руху, ледарюють на роботі, ненавидять когось, злословлять чи махлюють щоб вирватися вперед інших. Надсоціалізована людина не може робити таких учинків, або ж, якщо вона їх робить, це викликає у неї сором та ненависть до себе. Надсоціалізована людина не може не відчувати провини, якщо

її думки чи почуття, суперечать загальноприйнятій моралі; вона не може мати "нечистих" думок. І соціалізація стосується не тільки питань моралі; ми соціалізовані для того, щоб відповідати багатьом нормам поведінки, що не попадають у розряд моральних. Таким чином, надсоціалізована людина знаходиться на психологічній "прив'язі" та існує у рамках встановлених суспільством. У багатьох випадках це приводить до відчуття примусу та безсилля, що спричинює серйозні труднощі. Ми вважаємо надсоціалізацію однією з найбільш серйозних жорстокостей, що люди можуть заподіювати один одному.

27. Ми доводимо, що найважливіша та найвпливовіша частина сучасних ліваків надсоціалізована і що їхня надсоціалізація серйозно впливає на вибір напрямку сучасного лівацтва. Надсоціалізовані ліваки, в основному, належать до інтелектуалів чи є представниками вищого і середнього класів. Зверніть увагу на те, що університетські інтелектуали [3] складають найбільш високосоціалізовану частину нашого суспільства і також найбільш лівосхилу.

28. Лівак надсоціалізованого типу намагається порвати свою психологічну прив'язь і затвердити власну автономність бунтом. Але звичайно він не настільки сильний, щоб бунтувати проти основ суспільних цінностей. Взагалі кажучи, цілі сьогоднішніх ліваків НЕ суперечать прийнятій моралі. Навпаки, ліваки користуються загальноприйнятими моральними принципами, привласнюючи їх, щоб потім звинувачувати загал в порушенні цих принципів. Приклади: расова рівність, рівність статей, благодійність, мир на противагу війні, ненасильство взагалі, свобода самовираження, доброта до тварин. Більш узагальнено - обов'язок індивіда в служінні суспільству, та обов'язок суспільства в турботі про індивіда. Усе це давно і міцно укорінені цінності нашого суспільства (чи, принаймні, його середнього та вищого класів [4]). Ці цінності явно чи неявно виражені, або мають на увазі, у більшості матеріалів, що постачаються основними засобами масової інформації та системою освіти. Ліваки, особливо надсоціалізованого типу, зазвичай не повстають проти цих засад, але виправдовують свою ворожість до суспільства закидами (і де в чому це правда) про те, що суспільство не відповідає цим засадам.

29. Ось ілюстрація того, як надсоціалізований лівак насправді виявляє свою прихильність загальноприйнятим положенням, у той же час претендуючи на роль бунтаря, що повстає проти них. Багато ліваків виступають за систему "акцій утвердження" для того, щоб відкрити для чорного населення дорогу до високопрестижних робочих місць, для того, щоб поліпшити якість освіти в чорних школах і виділити для цих шкіл більше грошей; те, як живуть представники чорного "нижчого класу" представляється їм ганьбою для суспільства. Вони хочуть інтегрувати чорну людину в систему, зробити її бізнесменом, юристом, ученим, точнісінько як білих громадян, що належать до середнього і вищого класу. Ліваки заперечують, що їх кін-

цевою метою є зробити чорну людину копією білої; натомість, вони кажуть, що хочуть зберегти афроамериканську культуру. Але в чому ж полягає це збереження афроамериканської культури? Воно навряд чи може полягати в чомусь більшому, аніж у споживанні негритянських страв, слуханні негритянської музики, носінні негритянського одягу та відвідуванні негритянської церкви чи мечеті. Іншими словами, таке збереження виражає себе тільки в поверхневих речах. В усіх ІСТОТНИХ аспектах більшість ліваків надсоціалізованого типу хоче змусити чорну людину відповідати ідеалам середнього класу білих. Вони хочуть, щоб вона вивчала технічні дисципліни, ставала клерком чи вченим, витратила своє життя на підйом кар'єрною драбиною, щоб довести, що чорне населення таке ж гарне, як і біле. Вони хочуть зробити чорних батьків "відповідальними" вони хочуть, щоб чорні банди відмовилися від насильства і т.п. Але все це в точності цінності індустріально-технологічної системи. Цю систему не турбує якого роду музику слухає людина, який одяг вона носить чи яку релігію сповідає, поки вона добре вчиться в школі, займає респектабельну посаду, лізе по кар'єрній драбині, "відповідально" відноситься до батьківських обов'язків, не заподіює нікому насильства і так далі. У дійсності, надсоціалізований лівак, як би палко він це не заперечував, хоче інтегрувати чорну людину в систему та змусити її прийняти цінності системи.

30. Ми не стверджуємо безумовно, що ліваки, навіть надсоціалізованого типу, НІКОЛИ не повстають проти фундаментальних цінностей нашого суспільства. Очевидно, вони іноді це роблять. Деякі надсоціалізовані ліваки зайшли так далеко, що порушують один із найбільш важливих принципів сучасного суспільства, застосовуючи фізичне насильство. За їхніми власними твердженнями, насильство для них є формою "звільнення". Іншими словами, використовуючи насильство, вони звільняються від психологічних обмежень, що були їм прищеплені. Оскільки вони надсоціалізовані, то ці відчувають ці обмеження сильніше, ніж інші; звідси й виникає потреба звільнитися від цих обмежень. Але ліві звичайно пояснюють свій бунт у термінах загальноприйнятих цінностей. Якщо вони застосовують насильство, то стверджують, що боролися проти расизму або чогось подібного.

31. Ми розуміємо, що вищенаведений начерк психології ліваків може дати привід для багатьох заперечень. Реальна ситуація складніша, і більш докладний опис потребує багатьох томів, навіть якщо будуть доступні всі необхідні дані. Ми тільки намагалися грубо окреслити дві найважливіші тенденції в психології сучасних ліваків.

32. Проблеми ліваків показові, як приклад проблем нашого суспільства в цілому. Меншовартість, депресивні тенденції та поразенство торкаються не тільки ліваків. Хоча ці проблеми найбільш помітні в середовищі ліваків, вони досить поширені в суспільстві в цілому. Сьогоднішнє суспільство намагається соціалізувати нас набагато

сильніше, ніж будь-яке попереднє. Експерти вказують навіть що нам їсти, як займатися фізичними вправами та коханням, як ростити наших дітей і так далі.

ПРОЦЕС ВЛАДИ

33. Люди мають потребу (імовірно біологічної природи) у деякому процесі, що ми будемо називати "процес влади". Цей процес близько зв'язаний з потребою у владі (яка широко визнана), але не тотожний їй. Процес влади складається з чотирьох елементів. Три найбільш яскраво виражені ми називаємо метою, зусиллям та досягненням мети. (Кожному потрібно мати цілі, досягнення яких вимагає зусиль, а також необхідно досягати хоча б деяких з них.) Четвертий елемент визначити більш важко, і він не обов'язково необхідний кожному. Ми називаємо його автономністю та обговоримо нижче (пункти 42-44).

34. Розглянемо гіпотетичний випадок людини, яка має все, що забажає. Така людина має владу, але в неї розвиваються серйозні психологічні проблеми. Спочатку вона буде дуже веселитися, але поступово гостро занудьгує та деморалізується. Насамкінець у неї може виникнути клінічна депресія. Історія демонструє нам, що розбещені аристократи ставали декадентами. Це не стосується активної аристократії, яка повинна була боротися та діяти задля підтримки своєї влади. Але розбещені, ледачі аристократи, яким не потрібно було напружуватися, звичайно ставали стомленими деморалізованими гедоністами, навіть за наявності у них влади. Це вказує на те, що однієї влади недостатньо. Потрібно мати мету задля реалізації влади.

35. Всі мають цілі; бодай навіть забезпечення фізичних потреб: вода, їжа, одяг і житло відповідно до клімату. Але розбещений аристократ досягає цього без зусиль. Звідси його знудженість та деморалізованість.

36. Немоżliвість досягти важливих цілей призводить до смерті, якщо вони відносяться до розряду життєво необхідних, та до розпаду, якщо їхня недосяжність не пов'язана з виживанням. Постійна недосяжність цілей призводить до поразенства, меншовартості чи до депресії.

37. Таким чином, для того, щоб уникнути серйозних психологічних проблем, людина потребує цілей, досягнення яких вимагає зусиль, і мати певний успіх у їх досягненні.

СУРОГАТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

38. Але не кожен розбещений аристократ стає стомленим і деморалізованим. Наприклад, імператор Хірохіто, замість того, щоб потонути в декадентському гедонізмі, присвятив себе морській біології, й у цій області отримав визнання. Коли людям не потрібно напружуватися для того, щоб забезпечити фізичне виживання, вони часто ставлять перед собою штучні цілі. У багатьох випадках, во-

ни прагнуть досягнення цих цілей з такою ж енергійністю та пристрасстю, начебто вони знаходяться в пошуках засобів до фізичного існування. Аристократи Римської Імперії намагалися займатися літературною діяльністю; багато європейських аристократів кілька століть тому витрачали масу часу й енергії на полювання, хоча очевидно, у них було вдосталь м'яса; інші аристократи змагалися один з одним у розкоші; і нарешті, деякі, подібно Хірохіто, зверталися до науки.

39. Ми користуємося поняттям "сурогатна діяльність" щоб означити рід занять, спрямованих на досягнення штучної мети, що людина ставить перед собою просто для того, щоб мати хоч яку-небудь мету, чи, інакше, заради "повноти життя що вона одержує, прагнучи до цієї мети. Ось просте правило для розпізнання сурогатної діяльності. Візьмемо людину, яка присвячує основний свій час і енергію для досягнення мети Х, і запитаємо себе: якби ця людина мала витратити більшість свого часу та сил задля задоволення своїх біологічних потреб, і якби ці зусилля змушували її використовувати свої фізичні і розумові здібності різноманітно і цікаво, чи була б вона серйозно пригнічена, не досягши мети Х? Якщо відповідь — ні, то активність у досягненні мети Х безумовно сурогатна. Очевидно, що заняття Хірохіто морською біологією відносяться до сурогатної діяльності, оскільки дуже мало імовірно, що якби Хірохіто витрачав би свій час на цікаву ненаукову роботу, що забезпечувала б його життєві потреби, він навряд чи відчував спустошення через те, що нічого не знає про анатомію і життєві цикли морських тварин. З іншого боку, все, що зв'язано із сексом та любов'ю (наприклад) не є сурогатною діяльністю тому, що більшість людей, навіть якщо їхнє існування загалом задовольняє їх, відчуває себе пригнічено, якщо життя проходить зовсім без близьких відносин із протилежною статтю. (Але погоня за надлишковими сексуальними стосунками, більше, ніж це реально необхідно, може бути сурогатною діяльністю).

40. У сучасному індустріальному суспільстві необхідні мінімальні зусилля для задоволення фізичних потреб. Досить закінчити які-небудь курси, щоб освоїти деякий набір технічних навичок, приходити вчасно на роботу, та прикладати мінімум зусиль для збереження робочого місця. Єдині вимоги - помірний інтелектуальний рівень, і головне—звичайна СЛУХНЯНІСТЬ. Якщо людина робитиме так, то суспільство піклуватиметься про неї від коліски до могили. (Так, існує прошарок злидених, які не в стані забезпечити своє фізичне виживання, але ми говоримо тут про більшість суспільства). Таким чином не дивно, що сучасне суспільство повне сурогатних діяльностей. Сюди відносяться заняття наукою, спортивні досягнення, гуманітарна діяльність, заняття мистецтвами та літературою, підйом кар'єрною драбиною, заробляння грошей та матеріальних благ у таких кількостях, що вони перестают приносити яке-небудь задоволення, соціальний активізм, спрямований на проблеми, що не є важливими для активіста особисто, як наприклад у випадку бі-

лих активістів, що борються за права небілих меншостей. Це не завжди СУТО сурогатні діяльності, оскільки багато людей можуть бути частково спонукувані потребами окрім простої потреби мати хоч яку-небудь мету. Наукова праця може бути частково обумовлена прагненням престижу, мистецька діяльність — потребою виразити почуття, войовничий активізм - ворожістю. Але для більшості людей, у багатьох випадках ці діяльності сурогатні. Наприклад, більшість учених напевно погодиться, що почуття "вдоволення що вони отримують від своєї роботи, важливіше для них, ніж престиж та гроші, які вони заробляють.

41. Для багатьох, якщо не для більшості людей, сурогатна діяльність приносить менше задоволення, ніж переслідування реальних цілей (тобто, цілей, яких люди продовжували б прагнути, якби їхня потреба у процесі влади вже була б задоволена). Першою ознакою цього факту служить те, що люди, глибоко залучені до сурогатної діяльності ніколи не задоволені, завжди занепокоєні. Багатій прагне заробити все більше і більше грошей. Учений, ледь вирішивши одну проблему береться за наступну. Бігун змушує себе бігти все далі та швидше. Багато людей, зайнятих сурогатною діяльністю, скажуть, що вона дає їм набагато більше задоволення, ніж "приземлена" робота заради задоволення своїх біологічних потреб, але це тільки тому, що в нашому суспільстві зусилля, необхідні для задоволення біологічних потреб зведені до мінімуму. Більш важливим є те, що в нашому суспільстві люди не можуть задовольняти свої біологічні потреби АВТОНОМНО, а тільки лиш функціонуючи як частини величезного соціального механізму. Навпаки, у своїх сурогатних діяльностях люди зазвичай досить автономні.

АВТОНОМНІСТЬ

42. Автономність як частина процесу влади не є необхідною для кожної особи. Але більшість людей потребує більшого чи меншого ступеня автономності у процесі досягнення своїх цілей. Їх зусилля повинні починатися за їх власною ініціативою та повинні бути під їх власним спрямуванням та керуванням. Однак більшість людей не має необхідності виявляти цієї ініціативи, спрямування та керування, як окремі особи. Зазвичай досить діяти як член МАЛОЇ групи. Тобто, якщо з півдужини людей обговорює загальну мету та успішно поєднує зусилля в досягненні цієї мети, то їхня потреба в процесі влади буде задоволена. Але якщо вони працюють згідно твердих розпоряджень, які надходять зверху і не залишають їм простору для власних рішень і ініціативи, то їхні потреби в процесі влади не будуть задоволені. Те саме залишається вірним і у випадку, коли рішення приймаються на колективній основі в групі, настільки великій, що роль кожного її члена мізерна. [5]

43. Вірно, що деякі люди здається потребують дуже мало автономності. Або їхня потреба у процесі влади слабка, або вони задовольняють її ототожнюючи себе з деякою

могутньою організацією, до якої вони належать. А також існують бездумні, твариноподібні різновиди, яким здається, вистачає чисто фізичного відчуття влади (добрий во- як, що черпає силу розвиваючи свої бойові навички, які потім з повним задоволенням використовує у сліпій по- корі старшим).

44. Але для більшості людей саме через процес влади — поставлення мети, докладання АВТОНОМНИХ зусиль та досягнення цієї мети, — здобувається самоповага, впевненість у собі та відчуття сили. Коли в людини немає відповідних можливостей проходити процес влади, то наслідками цього стають (у залежності від індивідуальних особливостей і того як порушений процес влади) нудьга, деморалізованість, меншовартість, почуття неповноцінності, поразенство, депресія, занепокоєння, почуття провини, фрустрація, ворожість, насильство в родині, ненаситний гедонізм, ненормальне сексуальне поведіння, безсоння, порушення апетиту, тощо [6].

ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

45. Довільний з вищенаведених симптомів можна знайти в кожному суспільстві, але в сучасному індустріальному суспільстві вони присутні у величезному масштабі. Ми не перші, хто помітив, що сьогоднішній світ божеволіє. Такий порядок речей не є нормальним для людських суспільств. Є багато причин думати, що первісні люди менше страждали від стресу та пригніченості і були більш задоволені своїм життям, ніж сучасні. Вірно і те, що в первісних суспільствах аж ніяк не було все прекрасно та радісно. Насильство в родині було звичним для австралійських аборигенів, транссексуальність добре відома серед деяких племен американських індіанців. Але зрозуміло, що ГО-ВОРЯЧИ ВЗАГАЛІ, ті проблеми, які перераховано в попередньому пункті були набагато менш властиві примітивним народам, ніж нашому сучасному суспільству.

46. Ми приписуємо соціальні і психологічні проблеми сучасного суспільства тому факту, що в ньому людина змушена жити в умовах, що радикально відрізняються від умов, за яких людська раса еволюціонувала, і дотримуватись такої моделі поведінки, яка конфліктує з моделями поведінки, виробленими людством у давні часи. З того, що ми вже написали, зрозуміло, що ми вважаємо втрату можливості достойно випробувати процес влади як найбільш важливу з тих ненормальних умов, у які сучасне суспільство поміщає людей. Але це не єдина умова. Перш ніж розглянути руйнацію процесу влади як джерело соціальних проблем, ми обговоримо деякі інші джерела.

47. Серед ненормальних умов сучасного індустріального суспільства, головними є: надлишкова щільність населення, ізоляція людини від природи, висока швидкість соціальних змін та розпад природних малих громад, таких як великі родини, села чи племена.

48. Загальновідомо, що скупченість збільшує стрес і

агресивність. Рівень скупченості, який існує сьогодні та ізоляція людини від природи є наслідками технічного прогресу. Усі доіндустріальні суспільства були переважно сільськими. Індустріальна революція значно збільшила міста і частку міського населення, а сучасна сільськогосподарська технологія уможливила утримання на Землі набагато більшої щільності населення, ніж колись. (Також, технологія загострює вплив скупченості, оскільки вона дає в руки людей руйнівні засоби зростаючої ефективності. Наприклад, різні шумливі пристрої: газонокосарки, радіоприймачі, мотоцикли, тощо. Якщо не обмежувати використання цих пристроїв, то люди бажаючи тиші і спокою будуть пригнічені шумом. Якщо ввести обмеження, то пригнічені будуть власники цих механізмів... Але якби ці пристрої ніколи не були винайдені, то не було б і конфліктів і пригніченості, ними викликаних).

49. Для примітивних суспільств природний світ (який звичайно змінюється неквапом) забезпечував стійке оточення а значить відчуття безпеки. У сучасному світі все навпаки—людське суспільство домінує над світом природи, і саме дуже швидко змінюється через прогрес технологій. Таким чином стабільного оточення більше немає.

50. Консерватори—дурні: Вони скигають про розпад традиційних цінностей, але в той же час вони з ентузіазмом підтримують технічний прогрес та економічне зростання. Видно, до них ніяк не дійде, неможливо робити швидкі та рішучі зміни в технології та економіці суспільства, не викликаючи в той же час швидких змін у всіх інших аспектах суспільства, і що такі швидкі зміни неминуче руйнують традиційні цінності.

51. Руйнування традиційних цінностей до деякої міри припускає розрив зв'язків, що тримають купи традиційні малі соціальні групи. Розпад малих соціальних груп також підсилюється тим, що сучасні умови часто вимагають чи підштовхують людей до переїздів, відділяючи їх від їхніх спільнот. Крім того, технологічне суспільство ПОВИННЕ послабляти сімейні зв'язки та місцеві спільноти, якщо хоче ефективно функціонувати. У сучасному суспільстві особа повинна бути перш за все лояльною до системи, і тільки в другу чергу до малої спільноти, оскільки якщо лояльність до малої спільноти буде сильніше, ніж до системи, то така спільнота стане переслідувати власну вигоду за рахунок системи.

52. Припустимо, що державний чиновник чи керівник компанії приймає на роботу свого брата, друга чи одновірця, замість того, щоб віддати перевагу більш кваліфікованій людині. Він дозволив особистій лояльності витіснити лояльність до системи, а це "кумівство" або "дискримінація обидва з яких є жакливими гріхами в сучасному суспільстві. Індустріальні суспільства, які погано попрацювали над підпорядкуванням персональної або групової лояльності до лояльності системі зазвичай дуже неефективні (Гляньте на Латинську Америку). Таким чином, розвинуте індустріальне суспільство може терпіти тільки

такі малі співтовариства, які є вихолощені, приручені та перетворені в інструменти системи. [7]

53. Скупченість, швидкі зміни та руйнування спільнот широко визнані джерелами соціальних проблем. Але ми не вважаємо, що цього досить для пояснення існуючих сьогодні проблем.

54. Деякі міста доіндустріальної епохи були дуже великими і скупченими, однак їхні жителі здається не страждали від психологічних проблем у такому ж ступені, як сучасні люди. У сучасній Америці усе ще є тихі сільські райони, і там ми знаходимо ті ж проблеми, що й у містах, хоча й виражені не так гостро. Тож скупченість не є вирішальним чинником.

55. У ході освоєння американського континенту в 19 столітті мобільність населення ймовірно розвалила великі родини та малі спільноти так само, як і сьогодні. Дійсно, багато окремих родин жили за власним бажанням у такій ізоляції, що не мали ніяких сусідів на багато миль довкіл, так що вони не належали ні до якої спільноти взагалі, однак, у них унаслідок цього не виникало проблем.

56. Крім того, зміни в суспільстві американських поселенців були дуже швидкими й глибокими. Людина могла народитися та провести дитинство у зрубі, жити поза дією законів і порядку та харчуватися переважно дичиною; а в час своєї старості вона могла працювати на постійній посаді та жити в упорядкованому суспільстві з ефективними органами правопорядку. Це глибші зміни, ніж ті, котрі відбуваються в житті сучасної людини, однак вони не призводили до психологічних проблем. Фактично, Американське суспільство 19 століття було оптимістичним і впевненим у собі, що зовсім не схоже на те, що ми бачимо сьогодні. [8]

57. Різниця, стверджуємо ми, полягає у тому, що сучасна людина відчуває (і це здебільш виправдано), що зміни НАВ'ЯЗАНІ їй, у той час, як колоніст 19 століття відчував (також здебільш справедливо), що він створює ці зміни сам, за своїм вибором. Піонер поселявся на земельній ділянці, обраній їм самим і перетворював її у ферму своїми зусиллями. У ті часи цілий округ міг нараховувати не більше двох сотень жителів, і був набагато більш ізольованим і автономним, ніж теперішні округи. Тому, фермер-піонер як член відносно малої групи, брав участь у створенні нового, упорядкованого співтовариства. Можна сумніватися, чи було створення такого суспільства зміною на краще, але в будь-якому випадку це задовольняло потребу піонера в процесі влади.

58. Можна було б привести приклади інших суспільств, у яких швидкі зміни та/або втрата близьких суспільних зв'язків не приводили до таких масових відхилень у поведінці, як у сучасному індустріальному суспільстві. Ми стверджуємо, що найбільш важливою причиною соціальних і психологічних проблем у сьогоднішньому суспільстві є той факт, що люди не мають достатньої можли-

вості проходити через процес влади нормальним шляхом. Ми не хочемо сказати, що наше суспільство є єдиним, у якому процес влади був порушений. Ймовірна більшість, якщо не всі цивілізовані суспільства так чи інакше втручались у процес влади. Але в сучасному індустріальному суспільстві ця проблема стала особливо гострою. Лівацтво у своїй сучасній формі (друга половина 20 століття) є часково симптомом депривації щодо процесу влади.

РУЙНУВАННЯ ПРОЦЕСУ ВЛАДИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

59. Ми розділяємо людські потреби, що спонукують до дії на три групи: (1) ті, котрі можуть бути задоволені з мінімальними зусиллями; (2) ті, котрі можуть бути задоволені тільки ціною серйозних зусиль; (3) ті, котрі не можуть бути задоволені, скільки б зусиль не докладалося. Процес влади—це процес задоволення потреб другої групи. Чим більше потреб відноситься до третьої групи, тим більше пригніченість, гнів, та кінець-кінцем поразенство, депресія, тощо.

60. У сучасному індустріальному суспільстві природні людські потреби мають тенденцію потрапляти у першу та третю групи, а друга група складається зі зростаючої кількості штучних потреб.

61. У примітивних суспільствах фізичні потреби звичайно відносяться до другої групи: їх можна задовольнити тільки ціною серйозних зусиль. Але сучасне суспільство йде до того, щоб гарантувати засоби фізичного виживання кожному [9] ціною лише мінімальних зусиль, тобто фізичні потреби попадають у першу групу. (Можуть бути розбіжності щодо того, які зусилля для збереження роботи вважати "мінімальними але звичайно для посад нижчого та середнього класу єдиним зусиллям є проста слухняність. Ви сидите чи стоїте, там де вам вказали сидіти чи стояти і робите те, що вам наказали, і як вам сказали. Іноді вам потрібно докласти серйозних зусиль, але в будь-якому випадку, навряд чи у вас є яка-небудь автономність у роботі, так що потреба в процесі влади не задоволена належним чином).

62. Соціальні потреби, такі як секс, любов та суспільний статус часто залишаються в сучасному суспільстві в групі 2, у залежності від індивідуальних обставин [10]. Але, за винятком тих людей, у яких особливо висока потреба в суспільному статусі, зусилля, що потрібні для задоволення соціальних потреб залишаються недостатніми, щоб відповідно задовольнити потребу в процесі влади.

63. Таким чином, були створені деякі штучні потреби, що попадають у групу 2, а значить обслуговують потребу в процесі влади. Рекламні та маркетингові технології розроблені для того, щоб змусити людей повірити в те, що їм потрібні речі, про які їхні бабусі та дідусі навіть не мріяли. Треба докласти серйозних зусиль, щоб заробити досить грошей для задоволення цих штучних потреб, значить во-

ни потрапляють до групи 2 (але див. пункти 80-82). Сучасна людина повинна задовольняти свою потребу в процесі влади в значній мірі досягаючи штучних цілей, створених рекламною та маркетинговою індустрією [11], а також через сурогатну діяльність.

64. Здається, що для багатьох людей, можливо для більшості, цих штучних форм процесу влади недостатньо. У дописах критиків суспільства другої половини 20 століття постійно присутня тема відчуття безцільності життя, що притаманна багатьом людям у сучасному суспільстві. (Це відчуття часто називається інакше, наприклад "аномія" чи "порожнеча середнього класу".) Ми кажемо, що так звана "криза ідентичності" є в дійсності пошуком відчуття мети, часто для наповнення відповідної сурогатної діяльності. Можливо екзистенціалізм є відповіддю на безцільність сучасного життя [12]. Дуже широко в сучасному суспільстві розповсюджений пошук "повноти життя". Але ми думаємо, що для більшості людей діяльність, головною метою якої є повнота життя (тобто, сурогатна діяльність) не приносить повного задоволення. Іншими словами, вона не в повній мірі задовольняє потребу в процесі влади. (див. пункт 41). Ця потреба може бути цілком задоволена тільки такою діяльністю, що здійснюється для досягнення деякої зовнішньої мети, таких як фізичне виживання, секс, любов, статус, помста, тощо.

65. Крім того, коли переслідування мети здійснюється шляхом заробляння грошей, підйому кар'єрною драбиною чи функціонування як частини системи яким-небудь іншим способом, більшість людей не в змозі досягати своєї мети АВТОНОМНО. Більшість працівників служать комусь іншому, і, як ми вказали в пункті 61, повинні проводити свій час роблячи те, що їм скажуть. Навіть ті, хто працює сам на себе, мають досить обмежену автономність. Підприємці малого бізнесу постійно скаржаться, що їхні руки зв'язані надмірним державним регулюванням. Деякі з цих регулювань безумовно зайві, але велика їхня частина є неминучими складовими нашого надзвичайно складного суспільства. Велика частка малого бізнесу сьогодні діє в рамках франчайзової системи. У "Вол Стріт Джорнал" кілька років назад повідомлялося, що більшість з франчайзерів вимагають від претендентів пройти персональний тест, який розроблений так, що ВИКЛЮЧАЄ тих, хто має творчі схильності та ініціативність, оскільки такі люди недостатньо слухняні, щоб підкорятися вимогам франчайзової системи. Такий підхід виключає з малого бізнесу тих, хто схильний до автономності.

66. Сьогодні люди живуть за рахунок того, що система робить ДЛЯ них або ЗАДЛЯ них, ніж за рахунок того, що вони роблять для себе. І те, що вони роблять для себе все більше й більше робиться шляхами встановленими системою. Можливості зробити щось надаються системою, ці можливості повинні використовуватися відповідно до правил [13] та регуляцій, і для досягнення успіху люди мусять дотримуватись методів, предписаних експертами.

67. Таким чином процес влади в нашому суспільстві руйнується через нестачу реальних цілей та нестачу автономності в досягненні цілей. Але він також руйнується через ті людські потреби, що попадають у групу 3: потреби які не можуть бути відповідно задоволені, скільки б зусиль не докладалося. Однією з них є потреба в безпеці. Наші життя залежать від рішень, прийнятих іншими людьми; ми не маємо контролю над цими рішеннями і звичайно навіть не знаємо тих, хто їх приймає. ("Ми живемо у світі, в якому відносно небагато людей—можливо 500 чи 1000 приймають важливі рішення— Пилип Б. Хейман, Гарвардська Юридична Школа, цит. за Ентоні Льюїс, Нью Йорк Таймс, Квітень 21, 1995). Наші життя залежать від того, чи підтримуються належним чином стандарти безпеки на атомних електростанціях; від того, в якій кількості пестицидам дозволяється попадати в нашу їжу, а забрудненням у наше повітря; від того, наскільки кваліфікований (чи некомпетентний) наш лікар; утратимо, чи навпаки отримаємо ми роботу внаслідок рішень державних економістів чи керівників корпорацій, і так далі. Більшість людей не в стані забезпечити себе від цих загроз. Отже, особа не знаходить тієї безпеки якої шукає, що приводить до відчуття безсилля.

68. Можна заперечити, що примітивні люди фізично менш захищені, ніж сучасні, на що вказує їхня менша тривалість життя, а отже сучасна людина страждає від меншого, а не більшого ступеню незахищеності, ніж раніше. Але психологічна безпека не співвідноситься прямо з фізичною безпекою. ВІДЧУТТЯ безпеки дає нам не стільки об'єктивна безпека, скільки наша впевненість у власній здатності піклуватися про себе. Первісна людина, на яку нападали звірі, чи яка страждала від голоду, могла боронити своє життя чи подорожувати в пошуках їжі. Вона не мала впевненості в успіху своїх дій, але вона ні в якому разі не була безпомічною перед небезпеками, з якими зіштовхувалася. Навпроти, сучасний індивід часто зіштовхується з проблемами, протистояти яким він нездатний; Ядерні аварії, канцерогени в їжі, забруднення довкілля, війни, зростаючі податки, вторгнення сторонніх організацій у його приватне життя, загальнонаціональні соціальні чи економічні явища, які можуть зруйнувати його звичний спосіб життя.

69. Очевидно, що первісна людина безсила перед деякими небезпеками, які загрожують їй, наприклад перед хворобами. Але вона може стоїчно прийняти ризик занедужати. Це в природі речей, це не чиясь помилка, хіба що підступ деякого безособового уявлюваного демона. Але небезпеки для сучасного індивіда здебільшого ШТУЧНО СТВОРЕНІ ЛЮДЬМИ. Вони не є результатами його вибору, але НАВ'ЯЗАНІ йому іншими особами, на чий рішення, він як індивід не здатний впливати. Тому він почуває себе пригнобленим, приниженим і озлобленим.

70. Таким чином, первісна людина тримає велику частину своєї безпеки у власних руках (як індивід чи як член

МАЛОЇ групи), тоді як безпека сучасної людини в руках людей чи організацій, які занадто віддалені від неї чи занадто великі для неї, щоб вона особисто могла на них впливати. Отже, потреба сучасної людини в безпеці потрапляє до груп 1 чи 3; у деяких областях (їжа, житло і т.ін.) її безпека досягається ціною зовсім тривіальних зусиль, тоді як в інших областях безпеки вона досягти ЗОВСІМ НЕ МОЖЕ. (Вищенаведене значно спрощує реальну ситуацію, але тут загалом показано, чим відрізняються умови життя сучасної і первісної людини).

71. Люди мають багато минулих потреб чи бажань, які з необхідністю придушуються в сучасному житті, й отже потрапляють до групи 3. Людина може розлютитися, але в сучасному суспільстві заборонене насильство. У багатьох ситуаціях не дозволяється навіть словесна агресія. Їдучи кудись, хтось квапиться, інший же б радше їхав повільно, але в них немає вибору: всі повинні підкорятися потоку транспорту та сигналам світлофора. Можна хотіти виконувати роботу по-своєму, але звичайно треба працювати тільки відповідно до вказівок свого роботодавця. В багатьох інших випадках сучасна людина також скута мережею правил і постанов (явних чи неявних), що придушують більшість її бажань і в такий спосіб впливають на процес влади. Більшість з цих правил неможливо усунути тому, що вони необхідні для функціонування індустріального суспільства.

72. Сучасне суспільство в деяких ділах надзвичайно по-блажливе. В усіх питаннях, що не стосуються функціонування системи ми взагалі можемо робити що завгодно. Ми можемо сповідувати будь-яку релігію, яка нам подобається (доти, доки вона не призводить до поведінки, небезпечної для системи). Ми можемо кохатися з ким завгодно (доти, доки практикуємо "безпечний секс"). Ми можемо робити все, що нам подобається, доки це НЕВАЖЛИВО. Але у всіх ВАЖЛИВИХ питаннях система все більше й більше регулює нашу поведінку.

73. Поведінка регулюється не тільки через явні правила та не тільки державою. Контроль часто здійснюється через непрямий примус, психологічний тиск чи маніпуляції, здійснювані організаціями які не мають стосунку до держави, або ж системою в цілому. Найбільші організації використовують деякі форми пропаганди [14] для маніпуляції суспільними нравами чи поведінкою. Пропаганда не обмежується рекламою, й іноді вона навіть не усвідомлюється як пропаганда тими людьми, що її роблять. Наприклад, розважальна індустрія є потужною формою пропаганди. Приклад непрямого примусу: не існує закону де говориться, що ми повинні ходити на роботу щодня та дотримуватись розпоряджень нашого роботодавця. За законами ніщо не може заборонити нам відправитися жити в дикі необжиті місця чи відкрити власну справу. Але насправді диких місць залишилося дуже мало, а в економіці є місце тільки для обмеженого числа власників малого бізнесу. Тому більшість з нас може вижити тільки найма-

ючись до когось на роботу.

74. Ми вважаємо, що нав'язливе прагнення сучасної людини до довголіття, при збереженні фізичної сили і сексуальної привабливості до самої старості є ознакою спустошення щодо процесу влади. "Криза середнього віку—це така сама ознака. Такого ж роду і відсутність бажання мати дітей, так широко розповсюджена в сучасному суспільстві й майже нечувана у примітивних спільнотах.

75. У примітивних суспільствах життя—це послідовність етапів. Потреби і бажання одного етапу задоволені, і перехід до наступного відбувається без особливого небажання. Юнак проходить через процес влади стаючи мисливцем, полюючи не заради спорту чи повноти життя, а щоб здобути м'ясо, необхідне для їжі. (Для дівчини цей процес більш складний, зі значним ухилом у соціальну сторону; ми не обговорюватимемо його тут). Коли цей етап успішно пройдений, юнак не протриває тому, що повинен створити сім'ю та піклуватися про неї. (Навпаки, сучасні люди відкладають обзаведення дітьми на невідзначений час, тому що вони дуже зайняті пошуком якоїсь "повноти життя". Ми вважаємо, що та повнота, яка їм потрібна—це адекватний досвід процесу влади, з реальними цілями замість штучних та сурогатної діяльності). А в примітивному суспільстві людина, успішно виростивши своїх дітей, забезпечивши їм засоби до фізичного існування і тим самим пройшовши процес влади, відчуває, що її робота закінчена, і вона готова прийняти старість (якщо вона доживе до неї) та смерть. З іншого боку, багато сучасних людей пригноблені очікуванням смерті, що видно з тих зусиль, які вони докладають для підтримки свого фізичного стану та здоров'я. Ми стверджуємо, що це стається внаслідок того факту, що вони, до сьогодні, ніколи не користалися своєю фізичною силою, ніколи не пройшли через процес влади використовуючи сили свого тіла на повну. Примітивна людина використовує своє тіло щодня для практичних потреб, вона не боїться старості, як сучасна людина, що користується своїм тілом тільки для того, щоб пройти від машини до будинку. Саме людина, чиє життя задовольнило її потребу в процесі влади, найкраще готова прийняти його кінець.

76. У відповідь на аргументи, приведені в цьому розділі хто-небудь може заперечити: "Суспільство повинне знайти спосіб, щоб дати людям можливість пройти шляхом процесу влади". Для таких людей цінність цієї можливості руйнується тим самим фактом, що її їм дає саме суспільство. Все що їм потрібно—знайти чи створити свої власні можливості. Доки система ДАЄ їм їхні можливості, вона тримає їх на прив'язі. Щоб досягти автономності вони повинні порвати цю прив'язь.

ЯК ДЕЯКІ ЛЮДИ ПРИСТОСОВУЮТЬСЯ

77. Не кожний в індустріально-технологічному суспільстві страждає від психологічних проблем. Деякі лю-

ди навіть стверджують, що вони цілком задоволені суспільством, таким як це. Зараз ми обговоримо деякі причини, з яких люди так відрізняються у своїх відповідях про сучасне суспільство.

78. Спочатку, безсумнівно є розходження в інтенсивності потреби в процесі влади. Індивіди з незначними бажаннями влади можуть мати відносно малу потребу в процесі влади, чи принаймні, відносно малу потребу в автономності в процесі влади. Вони—слухняні типи, які бувають щасливі як чорні раби на плантаціях старого Півдня. (Ми не збираємося глузувати з "рабів на плантаціях" старого Півдня. До їхньої честі, більшість рабів була незадоволена своїм рабством. Однак ми таки глузуємо з людей, які своїм рабством ЗАДОВОЛЕНІ).

79. Деякі люди можуть мати особливі бажання, задовольняючи які вони задовольняють потребу в процесі влади. Наприклад, ті, хто мають сильне прагнення до соціального статусу можуть провести ціле життя лізучи статусною драбиною без втоми від цієї гри.

80. Люди розрізняються у своїй сприйнятливості до рекламних та маркетингових технологій. Деякі з них настільки чутливі, що навіть якщо вони заробляють багато грошей, вони не можуть задовольнити свою постійну жагу до сяючих нових цяцьок, якими маркетингова індустрія розмахує перед їх очима. Так що вони завжди почувають себе у матеріальній скруті та розпуці, навіть якщо їхній дохід великий.

81. Деякі люди мають низьку сприйнятливості до реклами. Це ті люди, яких не цікавлять гроші. Матеріальний добробут не вдовольняє їх потреби в процесі влади.

82. Люди із середньою сприйнятливості до реклами та маркетингових методів здатні заробити досить грошей, щоб задовольнити своє прагнення до речей і послуг, але тільки ціною серйозних зусиль (включаючи надурочну роботу, беручи другу роботу, просуваючись по службі і т.ін.) Отже, матеріальні досягнення служать їм у задоволенні потреби в процесі влади. Але з цього не обов'язково випливає те, що їхня потреба цілком задоволена. У них може бути недостатньо автономності в процесі влади (їхня робота може полягати у виконанні наказів) і деякі з їхніх прагнень можуть бути пригноблені (такі як безпека, агресія). (Ми завинили спрощеннями в пунктах 80-82, тому, що вважали, що прагнення до матеріальних благ є цілком продуктом рекламної та маркетингової індустрії. Звичайно, все не так просто.)

83. Деякі люди частково задовольняють свою потребу в силі ототожнюючи себе з могутньою організацією чи масовим рухом. Індивід відчуваючий нестачу мети або сили, приєднується до організації чи руху, приймає її цілі як власні і потім працює для досягнення цих цілей. Коли деякі з цих цілей досягнуті, індивід, навіть якщо його особисті зусилля грали незначну роль у досягненні цих цілей, відчуває (через ототожнення себе з рухом чи органі-

зацією) себе так якби він сам пройшов процес влади. Це явище експлуатувалося фашистами, нацистами та комуністами. Наше суспільство теж його використовує, тільки менш грубо. Приклад: Мануель Норьєга дратував США (мета: покарати Норьєгу). США вторглися в Панаму (зусилля), та покарали Норьєгу (мета досягнута). США пройшли процес влади і багато американців, що ототожнюють себе зі США також опосередковано пройшли процес влади. Звідси—широка суспільна підтримка вторгнення в Панаму, це дало людям відчуття сили [15]. Ми спостерігаємо те ж саме явище в арміях, корпораціях, політичних партіях, гуманітарних організаціях, релігійних чи ідеологічних рухах. Зокрема, ліваки залучають людей, що мають потребу в задоволенні своєї потреби в силі. Але для більшості людей ототожнення себе з великою організацією чи масовим рухом не цілком задовольняє потребу в силі.

84. Іншим способом, яким люди задовольняють свою потребу в процесі влади є сурогатна діяльність. Як ми пояснювали в пунктах 38-40 сурогатна діяльність спрямована до штучної мети, до якої індивід прагне заради почуття "повноти життя що він одержує, переслідуючи мету, а не тому, що ця мета реально потрібна йому. Наприклад, немає ніякого практичного мотиву для нарощування величезних мускулів, закидання маленького м'яча в отвір чи збирання серій поштових марок. Однак безліч людей у нашому суспільстві з пристрасстю присвячує себе бодібілдингу, гольфу чи колекціонуванню марок. Деякі люди більш піддані зовнішньому впливу, ніж інші, і тому з більшою готовністю западають на сурогатну діяльність тільки тому, що інші навколо них розглядають її як важливу чи тому, що суспільство вважає її такою. Саме тому деякі люди дуже стурбовані зовсім тривіальними заняттями, такими як спорт, бридж, шахи, тайнознавство, у той час, як інші, більш розсудливі ніколи не сприймають ці речі інакше чим сурогатну діяльність, і отже ніколи не надають їм такої важливості, щоб задовольняти свою потребу в процесі влади такими способами. Залишається тільки підкреслити, що в багатьох випадках той спосіб, яким людина заробляє собі на життя теж є сурогатною діяльністю. Не ЧИСТОЮ сурогатною діяльністю, оскільки частина мотиву до дії тут полягає в необхідності забезпечити фізичні потреби і (для деяких людей) суспільний статус і предмет розкоші, нав'язані рекламною індустрією. Але багато людей вкладають у свою роботу набагато більше зусиль, ніж необхідно для заробляння грошей і статусу, що їм необхідний. Такі зайві зусилля є сурогатною діяльністю. Ці зусилля, разом із супровідним їхнім емоційним внеском є однією з найбільш могутніх сил, що працюють на постійний розвиток і вдосконалення системи з негативними наслідками для особистої волі (див. пункт 131). Для найбільш творчих вчених та інженерів робота стає сурогатною діяльністю. Цей момент настільки важливий, що заслуговує окремого обговорення, яке ми зараз почнемо (пункти 87-92).

85. У цьому розділі ми пояснили, як більшість людей у

сучасному суспільстві намагається задовольнити свою потребу в процесі влади з більшим чи меншим успіхом. Але ми думаємо, що для більшості людей потреба у процесі влади задоволена не цілком. По-перше, до вдоволених відносяться в першу чергу особистості з нездоровою тягою до суспільного статусу, поглинені сурогатною діяльністю чи ті, хто досить сильно ототожнює себе з організацією або рухом. Вони є виключеннями. Інших людей не зовсім задовольняє сурогатна діяльність чи ототожнення з організаціями (див. пункти 41, 64). По-друге, система надмірно контролює людей за допомогою явного регулювання чи соціалізації, що призводить до нестачі автономності та до пригніченості через неможливість досягти деяких цілей та необхідність стримувати занадто багато бажань.

86. Але навіть якби більшість людей в індустріально-технологічному суспільстві була цілком задоволена, ми (FC) і тоді протистоятимемо системі тому, що (серед інших причин) вона принижує процес влади кожної людини, підмінюючи її сурогатною діяльністю чи ототожненням з організаціями, а не досягненням реальних цілей.

МОТИВИ ВЧЕНИХ

87. Наука й техніка представляють найбільш важливі приклади сурогатної діяльності. Деякі вчені стверджують, що ними рухає "цікавість" чи бажання послужити благу людства. Але легко бачити, що жодне з цих спонукань не може бути основним мотивом учених. Щодо "цікавості"—це твердження просто абсурдне. Більшість вчених працюють над украй вузько спеціалізованими проблемами, які не є предметом нормальної цікавості. Наприклад, чи цікаві астроному, математику чи ентомологу властивості ізопропилтриметилметану? Звичайно ж ні. Ці властивості цікавлять тільки хіміка, і тільки тому, що хімія—це його сурогатна діяльність. Чи цікава хіміку правильна класифікація нового виду жуків? Ні. Таке питання займає тільки ентомолога, і тільки тому, що ентомологія є його сурогатною діяльністю. Якби хіміку й ентомологу довелося б докласти серйозних зусиль, щоб забезпечити собі фізичне виживання, і якби ці зусилля вимагали цікавого для них застосування їхніх здібностей, але не в науковій області, хіба не послали б вони подалі проблеми ізопропилтриметилметану чи класифікації жуків? Припустимо, що відсутність фондів на освіту привела до того, що хімік став страховим брокером. У цьому випадку його могли б займати проблеми страхування, а не ізопропилтриметилметан. У будь-якому випадку, зовсім не є нормальним з простої цікавості вкладати в роботу стільки сил і часу, скільки це роблять учені. Пояснення їх мотивів "цікавістю" не витримує критики.

88. "Благо людства" не пояснює ситуацію краще. Деякі наукові дослідження не мають помітного впливу на добробут людської раси—наприклад, більшість археології чи порівняльної лінгвістики. Деякі інші області науки очевидно небезпечні. Хоча вчені в цих областях виявляють ен-

тузізм у відношенні своєї роботи, наприклад ті з них хто розробляє вакцини чи вивчає забруднення повітря. Розглянемо випадок доктора Едварда Теллера, з ентузіазмом пропагуючого атомні електростанції. Чи ґрунтувався його ентузіазм на бажанні облагодіяти людство? Якщо так, чому б доктору Теллеру не одержати ті ж емоції від інших "гуманітарних" винаходів? Якщо він такий гуманіст, навіть він допомагав розробляти водневу бомбу? Як і з багатьма науковими досягненнями, питання про те, чи приносять благо людству атомні станції залишається відкритим. Чи переважає дешевина електрики нагромадження відходів і ризик аварій? Доктор Теллер бачить тільки одну сторону питання. Зовсім ясно, що його емоційна залученість до проблеми атомних станцій виникла зовсім не з бажання "блага людству а з особистого почуття повноти життя, що він отримує від своєї роботи та застосування її результатів на практиці.

89. Це ж саме вірно у відношенні вчених взагалі. За різними можливими виключеннями їхніми мотивами не є ні цікавість, ні бажання блага людству, а тільки їхня потреба в процесі влади: мати мету (наукова проблема, яку потрібно вирішити), робити зусилля (дослідження) та досягати мети (рішення проблеми). Наука є сурогатною діяльністю, оскільки вчені працюють в основному для відчуття повноти життя, одержуваного ними від самої роботи.

90. Звичайно, все не так просто. Інші мотиви також відіграють роль для багатьох учених. Гроші та статус, наприклад. Деякі вчені можуть бути особистостями того типу, у яких існує нездорова тяга до статусу (див. пункт 79), і це, в основному, може забезпечувати мотивацію їхньої діяльності. Безсумнівно, що більшість вчених, як і більшість населення, більш-менш сприйнятливі до реклами та потребують грошей для задоволення прагнення до товарів і послуг. Таким чином, наука не є ЧИСТОЮ сурогатною діяльністю, але в значній мірі вона є такою.

91. Також, наука і техніка складають масовий могутній рух, і багато вчених задовольняють потребу в процесі влади, ототожнюючи себе з ним (див. пункт 83).

92. Таким чином наука крокує сліпо вперед, не зважаючи на реальне благо людської раси чи на який-небудь інший орієнтир, підкоряючись тільки психологічним потребам учених, урядових чиновників та власників корпорацій, які забезпечують фонди для досліджень.

СУТНІСТЬ ВОЛІ

93. Ми збираємося довести, що індустріально-технологічне суспільство не може бути реформоване без того, щоб запобігти істотному звуженню сфери людської волі, яке воно спричиняє. Але оскільки слово "воля" може бути витлумачене багатьма способами, ми спочатку повинні визначити якою волею ми переймаємось.

94. Під "волею" ми розуміємо можливість проходити

процес влади з реальними цілями, а не штучними сурогатної діяльності, та без втручання, маніпуляції чи нагляду з якого завгодно боку, особливо з боку великих організацій. Воля означає контроль з боку особистості (індивіду чи члена МАЛОЇ групи) життєво важливих питань існування—їжі, одягу, житла і захисту від навколишніх небезпек. Воля означає володіння силою; не силою для контролю над іншими людьми, але силою для контролю обставин власного життя. Особа не є вільною, якщо хтось інший (особливо велика організація) має над нею владу, не має значення, наскільки м'яко і терпимо ця влада здійснюється. Важливо не змішувати волю з простою поблажливістю (див. пункт 72).

95. Говорять, що ми живемо у вільному суспільстві, оскільки в нас є визначена кількість конституційно гарантованих прав. Але вони не так важливі, як здаються. Рівень особистої свободи, що існує в сучасному суспільстві, більше визначається економічною і технологічною структурою цього суспільства, ніж його законами чи формою правління [16]. Більшість індіанських націй у Новій Англії були монархіями, а більшість міст часів Італійського Відродження контролювалися диктаторами. Але при знайомстві з історією цих суспільств, створюється враження, що особистої свободи там було більше, ніж у нашому. Зокрема тому, що були відсутні ефективні механізми для здійснення волі правителя: не було сучасних добре організованих поліцейських сил, не було систем далекої комунікації, камер спостереження, не було інформаційних досє про життя звичайних громадян. Тому уникнути контролю було відносно легко.

96. Що стосується наших конституційних прав, розглянемо для прикладу свободу преси. Ми звичайно не збираємося заперечувати наявність цього права: це дуже важливий інструмент для обмеження концентрації політичної влади та впливу на тих, хто цією владою володіє, шляхом публічного викриття їхніх промахів і помилок. Але свобода преси дуже малокорисна громадянину як індивіду. Засоби масової інформації в основному знаходяться під контролем великих організацій, які інтегровані в систему. Хто завгодно, у кого є трохи грошей, може дещо надрукувати, поширити в Інтернет чи ще як-небудь, але те, що він хоче сказати буде поховано величезною кількістю матеріалу, який продукується засобами масової інформації, і отже, не буде мати ніякого практичного ефекту. Таким чином, впливати на суспільство словом стає майже неможливим для більшості осіб чи малих груп. Взяти за приклад нас (FC). Якби ми ніколи не зробили нічого жорстокого, видавці ніколи не прийняли б наш маніфест. А навіть якби прийняли й надрукували, то він не привернув би уваги великої кількості читачів, тому що веселіше дивитись недалеки розважальні програми, висунуті ЗМІ, аніж прочитати розсудливе есе. Навіть якби цей маніфест мав багатьох читачів, більшість із них швидко б забула все, що вони тут прочитали, бо їхні розуми переповнилися б масою інформації, пропонованої їм ЗМІ. І щоб опублікува-

ти наше повідомлення та на деякий час привернути увагу людей, ми повинні були вбивати.

97. Конституційні права у деякій мірі корисні, але вони не можуть гарантувати більшого ніж того, що розуміється під буржуазною свободою. Відповідно до буржуазної концепції, "вільна" людина є істотним елементом суспільної машини, і має лише обмежений набір запропонованих і обмежених свобод; свобод, які розроблені так, щоб краще задовольняти потреби суспільної машини, аніж особи. Так, буржуазно "вільна" людина має економічну свободу, оскільки це забезпечує зростання та прогрес; вона має свободу преси, оскільки суспільна критика стримує сваволлю політичних лідерів; вона має право на справедливий суд, оскільки позбавлення волі за правом сильного було б поганим для системи. Це в точності позиція Симона Болівара. Для нього, людина заслуговує свободи тільки тоді, коли використовує її для творення прогресу (прогресу, як його розуміють буржуа). Інші буржуазні мислителі мали подібну точку зору на свободу, суто як на засіб для досягнення колективних цілей. Честер Тан, "Китайська політична думка в 20 столітті стор. 202, пояснює філософію гомінданівського лідера Ху Ханміна: "Права даються індивіду, оскільки він є членом суспільства, і його громада має потребу в цих правах. Під громадою Ху розуміє ціле суспільство чи націю." А на стор. 259, Тан стверджує, що згідно з Карсум Чангом (Чанг Чунмай, глава Державної Соціалістичної Партії Китаю) свобода повинна бути використана в інтересах держави і всього народу. Але про яку свободу може йти мова, якщо людина може робити тільки те, що їй запропоновано кимсь іншим? Концепція свободи ФС відрізняється від концепцій Болівара, Ху, Чанга та інших буржуазних теоретиків. Проблема цих теоретиків у тому, що вони зробили розробку та застосування соціальних теорій своєю сурогатною діяльністю. Відповідно, ці теорії розробляються для того, щоб служити потребам цих теоретиків, а не потребам людей, яким не поталанило настільки, що вони живуть у суспільстві, де ці теорії застосовуються в житті

98. Ще одне зауваження в цьому розділі: не варто було б припускати, що людина має достатню свободи лише тому, що вона так КАЖЕ. Свобода обмежується почасти несвідомим психологічним контролем, а багато суспільних ідей, з яких складається поняття волі впроваджені у свідомість людей усталеними суспільними установками, а не їх реальними потребами. Наприклад, очевидно багато надсоціалізованих ліваків могли б сказати, що більшість людей, включаючи їх самих, швидше недостатньо соціалізовані, ніж надто. Однак надсоціалізований лівач сплачує високу психологічну ціну за свій надмірний рівень соціалізації.

ДЕЯКІ ПРИНЦИПИ ІСТОРІЇ

99. Вважатимемо історію як суму двох компонентів: випадковий компонент, який складається з непередбачу-

ваних подій, що не підпорядковані ніякій закономірності, та регулярний компонент, який складається з довготермінових історичних тенденцій. Тут ми цікавитимемося саме цими тенденціями.

100. **ПЕРШИЙ ПРИНЦИП.** Якщо зроблена МАЛА зміна, яка впливає на довгостроковий історичний процес, то ефект цієї зміни буде майже завжди минулим—процес незабаром повернеться до свого початкового стану. (Приклад: реформістський рух, спрямований на очищення суспільства від політичної корупції найчастіше має короткостроковий ефект; рано чи пізно реформатори розслаблюються і корупція виповзає знов. Рівень політичної корупції в даному суспільстві має тенденцію залишатися постійним, або мінятися дуже повільно, разом з еволюцією суспільства. Політичне очищення буде постійним, тільки коли супроводжуватиметься широкими соціальними змінами; МАЛОЇ зміни буде недостатньо). Якщо мала зміна в довгостроковому історичному процесі виглядає постійною, то тільки тому, що ця зміна діє в тому напрямку, у якому цей процес уже рухається. У такий спосіб вона не змінює його, а лише підштовхує на крок уперед.

101. Перший принцип—майже тавтологія. Якщо процес не стабільний через малі зміни, він скоріше змінюється випадково, ніж рухається у визначеному напрямку; іншими словами він не є довгостроковим процесом.

102. **ДРУГИЙ ПРИНЦИП.** Якщо зроблена зміна достатньо значна, щоб змінювати довгостроковий історичний процес невідворотно, то вона змінює суспільство в цілому. Іншими словами, суспільство є системою, у якій усі частини взаємозалежні, і ви не можете перманентно змінити одну з його важливих частин, зовсім не торкаючись при цьому інших.

103. **ТРЕТІЙ ПРИНЦИП.** Якщо зроблена зміна достатня значна, щоб незворотно змінити довгостроковий процес, то її наслідки для суспільства в цілому непередбачувані. (Якщо тільки інші суспільства не проходили через ті ж самі зміни й усі зазнали тих самих наслідків. У такому випадку на емпіричній основі можна передбачувати, що інше суспільство, яке проходить через ті ж зміни отримає ті ж наслідки).

104. **ЧЕТВЕРТИЙ ПРИНЦИП.** Новий тип суспільства не може бути спроектований на папері. Тобто ви не можете спланувати нову форму суспільства, потім втілити його й очікувати, що воно буде функціонувати, як задумано.

105. Третій та четвертий принципи впливають зі складності людського суспільства. Зміни в поведінці людини спричиняють зміни в економіці суспільства та довкіллі. Економіка вплине на довкілля та навпаки, а зміни в них обох змінюють поведінку людини складним непередбаченим чином і так далі. Мереживо причин і наслідків занадто складне, щоб його розплутати і зрозуміти.

106. **П'ЯТИЙ ПРИНЦИП.** Люди не можуть свідомо і раціонально вибирати форму свого суспільства. Суспільства розвиваються шляхом процесів соціальної еволюції, яка не підкоряється людському контролю.

107. П'ятий принцип—наслідок чотирьох попередніх.

108. Проілюструємо викладене. Відповідно до першого принципу, узагалі кажучи, спроби соціальних реформ діють або в тому напрямку, у якому суспільство розвивається і без цього (так що вони просто прискорюють зміни, що все одно відбудуться), чи ж мають тільки тимчасовий ефект, так що суспільство знову сповзає в стару колію. Щоб зробити тривалі зміни в напрямку розвитку будь-якої важливої суспільної галузі потрібна революція, а не реформа. (Революція не обов'язково застосовує збройне повстання чи скинення уряду.) Відповідно до другого принципу, революція ніколи не змінює тільки одну сторону суспільства, і відповідно до третього принципу, зміни, що відбуваються—зовсім не ті, яких очікували чи бажали революціонери. Відповідно до четвертого принципу, коли революціонери чи утопісти створюють нове суспільство, воно ніколи не функціонує так, як планувалося.

109. Американська революція не є контрприкладом. Це була не "революція" у нашому сенсі цього слова, а була війною за незалежність, супроводжуваною далекойдучими політичними реформами. Батьки-засновники не змінили напрямок розвитку американського суспільства, і не прагнули цього зробити. Вони лише звільнили розвиток американського суспільства від стримування британським правлінням. Їхня політична реформа не змінила нічого в основних процесах, а тільки підштовхнула американську політичну культуру в напрямку її природного розвитку. Британське суспільство, з якого виросло американське протягом довгого часу рухалося в напрямку до представницької демократії. І перед самою війною за незалежність у американців існував високий рівень представницької демократії в колоніальних асамблеях. Політична система, встановлена Конституцією була створена на основі британської системи та колоніальних асамблей. Зі значними змінами, так точно—немає сумнівів що Батьки-засновники зробили важливий крок. Але це був крок тією дорогою якою вже рухався англійський світ. Доказом цього є те, що Британія та всі її колонії, населені в основному народом британського походження, створили системи представницької демократії, подібні до встановленої у Сполучених Штатах. Якби Батьки-засновники звар'ювали та відмовилися підписати Декларацію Незалежності, наш спосіб життя не був би принципово іншим. Можливо б ми мали більш тісні зв'язки з Британією, та мали б Парламент і Прем'єр-Міністра замість Сенату і Президента. Це не важливо. Таким чином, американська революція представляє не контрприклад нашим принципам, а навпаки добре їх ілюструє.

110. Проте треба користатися здоровим глуздом під час застосування цих принципів. Вони виражені неточною мовою, що дає простір для інтерпретацій, і з них можна знайти виключення. Так що ми привели ці принципи не як непорушні закони, а як деякі загальні мисленнєві орієнтири, які являють собою протиотруту від наївних ідей стосовно майбутнього нашого суспільства. Ці принципи треба постійно мати на увазі, і якщо хтось прийде в результаті своїх висновків до протиріччя з ними, він повинний переглянути свої думки, та зберегти ці висновки лише за наявності надійних підстав.

ІНДУСТРІАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ СУСПІЛЬСТВО НЕ МОЖЕ БУТИ РЕФОРМОВАНЕ

111. Вищенаведені принципи допомагають показати, наскільки безнадійно важко було б реформувати індустріальну систему так, щоб запобігти прогресуючому звууженню нею сфери нашої свободи. Існує постійна тенденція, яка йде принаймні з часів Промислової революції, відповідно до якої технологія зміцнює систему, а ми розплачуємося за це своєю особистою свободою та локальною автономністю. Отже, будь-які зміни, спрямовані на захист свободи проти технології суперечили б фундаментальним основам розвитку нашого суспільства. Тому такі зміни будуть, або тимчасовими—незабаром їх згладить історія, або якщо вони досить значні, щоб стати постійними, то вони змінять усю природу нашого суспільства. Це впливає з першого і другого принципів. Крім того, оскільки змін у суспільстві не можна передбачити (третій принцип) існує великий ризик. Зміни, досить масштабні, щоб зробити довгострокові зміни на користь свободи не можуть бути початі через усвідомлення того, що це може серйозно зруйнувати систему. Так що будь-які спроби реформ були б занадто боязкими, і неефективними. Навіть якщо зміни, досить масштабні, щоб створити тривалі зрушення, були б початі, від них незабаром довелося б відмовитися, коли проявляться їхні руйнівні ефекти. Таким чином, постійні зміни на користь свободи можуть бути початі тільки особистостями, готовими до радикальних, небезпечних і непередбачених змін у цілій системі. Іншими словами революціонерами, а не реформаторами.

112. Люди, що прагнуть врятувати свободу, не позбавляючись при цьому переваг, що даються технологією, будуть пропонувати наївні начерки деякої нової форми суспільства, котрі примирили б свободу з технологією. Крім того, що люди, які висувують такі теорії, рідко взагалі пропонують практичні засоби, якими можна створити таку нову форму суспільства, але й як впливає з четвертого принципу, що навіть якщо нова форма суспільства була б створена, вона або колапсує або дасть результати, дуже відмінні від очікуваних.

113. Так навіть, із самої загальної точки зору, представляється вкрай малоімовірним, що може бути знайдений

спосіб зміни суспільства, який примирить свободу та технологію. У наступних кількох розділах ми приведемо чіткіші причини, які пояснюють несумісність свободи і технології.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ НЕМИНУЧЕ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

114. Як показано в пунктах 65-67, 70-73, сучасна людина зв'язана складною системою правил та інструкцій, і її доля залежить від дій людей, віддалених від неї, на чий рішення вона не в змозі впливати. Це не випадковість і не наслідок примх якихось зарозумілих бюрократів. Це необхідно та неминуче в будь-якому технологічно розвинутому суспільстві. Система ПОВИННА детально регулювати поведінку людини, для того, щоб функціонувати. На роботі люди роблять те, що їм кажуть, інакше виробництво перетвориться в хаос. Бюрократи ПОВИННІ КЕРУВАТИ відповідно до твердих правил. Якщо дати нижчестоячим бюрократам істотну свободу дій, це може зруйнувати систему і привести до обвинувачень у несправедливості через розбіжності, якими обумовлена свобода дій окремих бюрократів. Вірно і те, що деякі обмеження нашої свободи можна усунути, але ВЗАГАЛІ КАЖУЧИ, регуляція нашого життя великими організаціями необхідна для функціонування індустріально-технологічного суспільства. Результатом цього є почуття безсилля у середньої людини. Однак, можливо, що формальні правила можуть бути згодом замінені психологічними методами, які змусять нас хотіти того, чого від нас вимагає система. (Пропаганда [14], техніки навчання, програми "психічно-го здоров'я тощо).

115. Система ПОВИННА змушувати людей поводитися так, що їхня поведінка все далі відходить від стійких природних стереотипів людської поведінки. Наприклад, системі потрібні вчені, математики та інженери. Без них вона не може функціонувати. Тож вона тисне на дітей, щоб призвати їх у ці сфери діяльності. Для підлітка не природно витратити масу часу на те, щоб сидіти за столом, занурившись у навчання. Нормальний підліток хоче проводити свій час в активному контакті з реальним світом. Серед примітивних народів ті навички, яким навчають дітей гармоніюють з природними людськими бажаннями. Наприклад, серед американських індіанців хлопчиків навчають активній роботі поза будинком—це те, що подобається хлопчикам. Але в нашому суспільстві дітей змушують учити технічні предмети, якими більшість з них займається неохоче.

116. Через постійний тиск, який система чинить на людину, щоб змінити її поведінку, спостерігається поступове зростання числа людей, які не можуть чи не хочуть підкорятися вимогам суспільства: дармоїди, які живуть за рахунок державної допомоги, члени молодіжних банд, культисти, антиурядові заколотники, радикальні прихильники екологічних рухів, відщепенці та бунтівники різного роду.

117. У будь-якому технологічно розвинутому суспільстві доля індивіда ПОВИННА залежати від рішень, на які він значною мірою не впливає. Технологічне суспільство не може бути розділене на малі автономні громади, оскільки виробництво залежить від кооперації дуже великого числа людей та машин. Таке суспільство ПОВИННЕ бути високоорганізованим, і прийняті рішення ПОВИННІ стосуватися дуже великої кількості людей. Коли рішення стосується, скажімо мільйона чоловік, тоді кожний з них має в середньому тільки одну мільйонну частину відповідальності в прийнятті цього рішення. Звичайно на практиці такі рішення приймаються офіційними особами, керівниками корпорацій чи технічними фахівцями, але навіть якщо рішення приймається шляхом публічного голосування, то звичайно кількість голосувальників така велика, що один голос не має ваги [17]. Таким чином, більшість індивідів не може впливати на головні рішення, які стосуються їхнього життя. В індустріально розвинутому суспільстві не існує якогось способу це виправити. Система намагається "вирішувати" цю проблему використовуючи пропаганду, щоб змусити людей ХОТІТИ тих рішень, які були прийняті за них. Але навіть якщо це "вирішення" і досягало б успішно своєї мети і люди почували б себе краще, воно б їх все одно принижувало.

118. Консерватори та деякі інші виступають на захист "місцевого самоврядування". Місцеві спільноти колись вже мали таку автономію, але вона поступово ставала усе менше і менше, у міру того, як їх обплутувала складна мережа залежностей від великих суспільних систем: підприємств комунального обслуговування, комп'ютерних мереж, автодоріг, засобів комунікації та масової інформації, сучасної системи охорони здоров'я. Крім того, проти місцевого самоврядування діє і та обставина, що технологія, застосована в одному місці, може впливати на людей, дуже далеко розташованих. Наприклад, пестициди чи хімікати, використані поблизу джерела води, можуть забруднити запаси води на сотні кілометрів нижче за течією, а парниковий ефект зачеплює увесь світ.

119. Система не існує, і не може існувати так, щоб задовольнити потреби людини. Натомість вона змінює поведінку людини, щоб та відповідала потребам системи. Політична чи соціальна ідеологія не може претендувати на те, щоб керувати технологічною системою. У цьому провина технології, оскільки система керується не ідеологією, а технічною необхідністю [18]. Звичайно, система задовольняє деякі потреби людей, але взагалі говорячи, вона робить це тільки в тій мірі, яка вигідна самій системі. Тут на першому місці потреби системи, а не людської істоти. Наприклад, система забезпечує людей їжею, оскільки вона не зможе функціонувати, якщо всі будуть голодувати; вона виявляє увагу до психологічних потреб людини, поки вона може ЗРУЧНО їх задовольняти, оскільки система не може дозволити, щоб більшість людей була в депресії чи невдоволеною. Але через дуже серйозні практичні причини система повинна постійно тиснути на людей,

щоб формувати їх поведінку відповідно до потреб системи. Занадто багато відходів? Уряд, ЗМІ, система освіти, захисники довкілля - на нас обрушується вал пропаганди, що призиває до утилізації відходів. Потрібно більше технічного персоналу? Хор голосів починає умовляти дітей вивчати науку. Ніхто не задумується, чи гуманно силою змушувати підлітків витратити масу часу на вивчення предметів, які вони здебільшого ненавидять. Коли кваліфіковані робітники позбавляються місць через технологічні нововведення і повинні пройти "перепідготовку ніхто не задається питанням, чи не принизливо, що ними так розкидаються. Потрібно просто прийняти на віру, що кожний повинний схилитися перед технічною необхідністю заради блага. І на це є добра причина: якщо потреби людини передуватимуть технічній необхідності, то нас чекають економічні проблеми, безробіття, дефіцит або ще щось гірше. Концепція "ментального здоров'я" у нашому суспільстві значною мірою визначена тим, наскільки індивід поводить відповідно до потреб системи, і робить це без видимих ознак стресу.

120. Спроби створити основи для відчуття мети та автономності всередині системи—несерйозні. Наприклад, одна компанія замість того, щоб змушувати своїх співробітників набирати тільки одну секцію каталогу, довірила кожному укласти весь каталог, думаючи, що цим дає їм почуття мети та її досягнення. Деякі компанії намагалися дати своїм співробітникам більше автономності в їхній роботі, але через практичні причини це може бути зроблено тільки в дуже обмеженому масштабі, і в будь-якому випадку працівникам не давалася автономність у досягненні кінцевих цілей—їхні "автономні" зусилля ніколи не спрямовані до цілей, які вони вибирають самостійно, але тільки в напрямку, обраному їх роботодавцями, такому як виживання та ріст компанії. Будь-яка компанія незабаром розориться, якщо вона дозволить своїм співробітникам діяти інакше. Аналогічно, на довільному підприємстві соціалістичної системи, робітники повинні направляти свої зусилля на досягнення цілей підприємства, інакше воно не буде виконувати своєї функції, як частина системи. Ще раз підкреслимо, що через чисто технічні причини неможливо, щоб в індустріальному суспільстві більшість осіб чи малих груп мала досить автономності. Навіть власник малого бізнесу звичайно має тільки обмежену автономність. Не беручи до уваги урядове регулювання, він обмежений вже тим, що повинен відповідати економічній системі та її вимогам. Наприклад, коли хто-небудь розробляє нову технологію, власники малих підприємств часто повинні використовувати її, хочуть вони того чи ні, щоб залишатися конкурентноздатними.

"ПОГАНІ" ВЛАСТИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ НЕ МОЖУТЬ БУТИ ВІДДІЛЕНІ ВІД ЇЇ "ГАРНИХ" ВЛАСТИВОСТЕЙ

121. Наступною причиною, через яку індустріальне суспільство не може бути реформоване в сторону свободи є те, що сучасна технологія—це уніфікована система, в якій усі частини залежать одна від одної. Ви не можете позбавитися "поганих" частин технології та залишити тільки "гарні" її частини. Візьмімо наприклад сучасну медицину. Прогрес у медичній науці залежить від прогресу в хімії, фізиці, біології, комп'ютерних науках та інших галузях. Складні медичні процедури вимагають дорогого високотехнологічного устаткування, яке може бути виготовлене тільки в технологічно розвинутому, багатому суспільстві. Очевидно, що прогрес у медицині неможливий без прогресу у всій технологічній системі та всіх його наслідків.

122. Навіть якби прогрес у медицині міг бути здійснений окремо від іншої технологічної системи, він би сам по собі приніс деяке зло. Припустимо, що наприклад відкрито ліки від діабету. Люди з генетичною схильністю до діабету будуть виживати та залишати потомство як й інші. Природний відбір проти діабетних генів ослабнуть і такі гени заповнять генофонд популяції. (Це може в якійсь мірі справдитися вже зараз, оскільки хоча діабет і не лікується, його можна контролювати за допомогою інсуліну). Те ж саме відбудеться зі схильністю до інших хвороб та призведе до генетичної деградації популяції. Єдиним рішенням могло б бути створення деякої еугенічної програми чи обширна генетична інженерія людини, так що людина майбутнього більше не буде творінням природи, чи шансу, чи Бога (залежно від ваших релігійних чи філософських поглядів), а промисловим продуктом.

123. Якщо ви думаєте, що держава ЗАРАЗ занадто активно втручається у ваше життя, дочекайтеся коли вона почне регулювати генотип ваших дітей. Така регуляція неминуче настане за введенням генної інженерії людини, оскільки наслідки нерегульованої генної інженерії були б небезпечними [19].

124. Звичайною відповіддю на такі міркування служать розмови про "медичну етику". Але етичний кодекс не зможе захистити нашу свободу перед обличчям прогресу медицини; він може тільки зробити гірше. Етичний кодекс, застосований до генетичної інженерії, був би в дійсності засобом регуляції генетичної конституції людської істоти. Хто-небудь (імовірно, представники вищого і середнього класів) вирішували б, що такі та такі маніпуляції генної інженерії є "етичними а ось такі—ні, так що в дійсності вони просто нав'язали б свої власні уявлення про генетичну конституцію всьому населенню. Навіть якби етичний кодекс був би створений на цілком демократичній основі, більшість нав'язала б свої уявлення меншості, яка могла б мати інші ідеї про те, що маєтись на увазі під

”етичним” використанням генної інженерії. Єдиним етичним кодексом, який насправді захистив би волю був би такий, котрий забороняв би БУДЬ-ЯКУ генну інженерію людських істот, але ви можете бути певні, що такий кодекс ніколи не буде прийнятий у технологічному суспільстві. Жоден кодекс, звужуючий область застосування генної інженерії не зможе довго протриматися, оскільки спокуса, пропонована постійно зростаючою міццю біотехнології буде нездоланною, особливо тому, що для більшості людей багато з її застосувань будуть виглядати очевидним і незаперечним благом (усунення фізичних та психічних хвороб, надання людям тих здібностей, яких від них вимагає сьогодинішній світ). Генна інженерія неминуче буде застосовуватися все ширше та ширше, але тільки відповідно до потреб індустріально-технологічної системи. [20]

ТЕХНОЛОГІЯ Є БІЛЬШ МОГУТНЬОЮ СУСПІЛЬНОЮ СИЛОЮ, НІЖ ПРАГНЕННЯ ДО ВОЛІ

125. Неможливо досягти ТРИВАЛОГО компромісу між технологією та свободою, оскільки технологія є набагато більш могутньою соціальною силою і постійно поглинає свободу за допомогою ПОВТОРЮВАНИХ компромісів. Уявімо собі двох сусідів, кожний з яких спочатку володіє однаковою ділянкою землі, але один сильніший іншого. Сильний зажадає частину землі в слабкого. Слабкий відмовиться. Сильний скаже: ”Добре, знайдемо компроміс. Віддай мені половину того, що я прошу”. У слабкого немає іншого вибору, крім як уступити. Через якийсь час сильний сусід зажадає ще один шматок землі, знову шляхом компромісу і так далі. Шляхом серії таких компромісів зі слабким, сильний зрештою забере всю його землю. Те ж саме відбувається в конфлікті між технологією та свободою.

126. Дозвольте нам пояснити, чому технологія є більш сильною суспільною силою, ніж прагнення до волі.

127. Яке-небудь технічне нововведення, яке спочатку не обмежує волю, часто стає таким обмеженням (і дуже серйозним) у майбутньому. Наприклад, візьмемо моторизований транспорт. У минулому піша людина могла ходити куди їй заманеться, простуючи власним шляхом, не беручи до уваги правил дорожнього руху, і вона була незалежна від технологічних систем забезпечення. Коли був винайдений моторний транспорт, здавалося, що він збільшує свободу людини. Він не відібрав свободу в пішої людини, ніхто не повинний був купувати автомобіль, якщо не хотів цього, а кожен, хто купив автомобіль міг подорожувати набагато швидше пішохода. Але застосування моторного транспорту незабаром змінило суспільство так, що значно обмежило людську свободу пересування. Коли автомобілі стали численними, з’явилася необхідність активно регулювати їхній рух. Користаючись машиною, особливо в густонаселених районах, людина не може їхати, куди захоче, навпаки, її маршрут визначається потоком

транспорту та різних правил руху. Людину зв’язує маса зобов’язань: необхідність водійського посвідчення, іспити, відновлення реєстрації, страхівка, технічний огляд, щомісячні виплати чи разова покупка. Крім того, використання моторного транспорту зараз більше не є обов’язковим. Через появу транспорту з моторами облаштування наших міст змінилося так, що багато людей зараз більше не живе поруч, на відстані пішої ходьби, зі своєю роботою, торговим центром чи зоною відпочинку, так що їм ДОВОДИТЬСЯ залежати від автомобіля, як транспортного засобу. Або ж вони повинні користуватися громадським транспортом, і в цьому випадку в них ще менше контролю над своїм переміщенням, ніж у водія авто. Навіть у пішоходів свобода зараз обмежена. У містах вони повинні постійно зупинятися і чекати на світлофорах, які винайдені в основному для автомобільного транспорту. У сільській місцевості через потоки транспорту небезпечно і неприємно прогулюватися уздовж шосе. (Зверніть увагу на важливий момент який ми тут добре проілюстрували на прикладі транспорту: коли запроваджується новий вид технології, він пропонується як необов’язковий засіб, що кожен може використовувати чи ні за власним вибором, але це не значить, що він ЗАЛИШИТЬСЯ необов’язковим. Часто нова технологія змінює суспільство так, що населення стає ЗМУШЕНЕ нею користатися).

128. У той час, як технологічний прогрес В ЦІЛОМУ постійно звужує сферу нашої свободи, кожне нове досягнення технології САМЕ ПО СОБІ РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ як бажане. Електрика, каналізація, телекомунікації . . . Як хтось може заперечувати ці чи багато інших незліченних технологічних досягнень сучасного суспільства? Було б абсурдом протистояти наприклад, запровадженню телефону. Він пропонує масу зручностей і жодної незручності. Однак, як ми показали в пунктах 59-76, всі ці технічні досягнення, взяті разом, створили світ, у якому доля середньої людини знаходиться не в її власних руках чи її сусідів та друзів, а в руках політиканів, керівників корпорацій і недосяжних для неї анонімних техніків та бюрократів, на яких у неї, як в окремої особистості немає можливості впливати [21]. Цей же самий процес буде продовжуватися в майбутньому. Наприклад візьмемо генну інженерію. Мало які люди будуть протистояти запровадженню генетичної технології, яка усуне спадкові хвороби. Це не приносить видимої шкоди і запобігає багатьом стражданням. Однак, велика кількість генетичних вдосконалень узятих разом перетворить людську істоту на промисловий продукт а не у вільне створіння випадку (чи Бога—залежно від ваших релігійних вірувань).

129. Іншою причиною того, чому технологія є такою могутньою суспільною силою є те, що в контексті даного суспільства технічний прогрес рухається тільки в одному напрямку; він не може бути обернений. Один раз запроваджений технічний винахід робить людей залежними від нього, так що вони не можуть від нього відмовитись, хіба що його замінить яке-небудь більш просунуте нововведе-

ння. Не тільки люди, як індивідуальності, але і вся система як ціле, стає залежною від нового технічного досягнення. (Уявіть, наприклад, що станеться з системою, якщо сьогодні знищити всі комп'ютери). Це означає що система може рухатися тільки в одному напрямку, до ще більшої технологізованості. Технологія постійно змушує свободу відступати на крок назад, і це буде продовжуватися, якщо не повалити всю технологічну систему.

130. Технологія розвивається з величезною швидкістю і загрожує свободі на багатьох напрямках одночасно (скупченість, правила та регламентація, зростання залежності індивіда від великих організацій, пропаганда та інші психологічні техніки, генна інженерія, вторгнення в приватне життя через спостережні пристрої та комп'ютери, тощо). Щоб стримати хоча б ОДНУ з цих загроз свободі знадобилася б довга і важка суспільна боротьба. Ті, хто хоче захистити свободу приголомшені валом нових атак і швидкістю, з якою вони нарастають, тож вони ниціють та більше не пручаються. Боротися проти окремих обмежень свободи безглуздо. Можна сподіватися на успіх тільки в боротьбі проти технологічної системи як цілого; але це революція, а не реформа.

131. Техніки (ми користуємось цим терміном у широкому змісті, щоб означити всіх, хто виконує спеціалізовану задачу, яка вимагає навчання) згодом стають настільки занурені у свою роботу (свою сурогатну діяльність), що коли виникає конфлікт між їх технічною роботою та свободою, вони майже завжди розв'язують його на користь першої. Це очевидно у випадку вчених, але також має місце скрізь: викладачі, гуманітарні групи, консервативні організації не цураються пропаганди чи інших психологічних технік для досягнення своїх цілей. Корпорації та урядові агентства не соромляться, коли їм це зручно, збирати інформацію про людей не зважаючи на їхнє право на приватне життя. Силовим структурам часто заважають конституційні права підозрюваних, часто зовсім невинних людей, і вони роблять все що можуть на законних (і незаконних) підставах, щоб обмежити чи спотворити ці права. Багато хто з цих викладачів, урядових чиновників та представників силових структур вірять у свободу, недоторканність приватного життя та конституційні права, але коли все це суперечить їхній роботі, вони звичайно вважають, що їхня робота більш важлива.

132. Відомо, що люди звичайно працюють краще і наполегливіше, коли змагаються за винагороду, ніж коли прагнуть уникнути покарання чи негативних наслідків. Учені та інші техніки в основному мотивовані винагородами, що вони отримають за свою роботу. Але ті, хто протистоїть технічній навалі на свободу, працюють для того, щоб уникнути негативного результату, тому лиш одиниці добре та наполегливо працюють над цією гнітючою задачею. Навіть якщо реформатори досягнуть помітної перемоги, що спорудить бар'єр на шляху подальшого руйнування свободи технологічним прогресом, більшість розсла-

биться і зверне свою увагу на більш привабливі цілі. Але вчені залишаться у своїх лабораторіях, і технологія та її прогрес знайдуть способи обійти цей бар'єр, щоб знайти контроль над людьми і зробити їх усе більш залежними від системи.

133. Ніякі суспільні заходи—ні закони, ні організації, ні мита чи етичні кодекси не можуть забезпечити постійний захист проти технології. Історія показує, що всі суспільні заходи минулі; усі вони з часом змінюються або взагалі припиняють існування. Але технологічний розвиток є постійним у контексті даної цивілізації. Припустимо, наприклад, що було б можливо створити деякий суспільний інститут, який запобіг би застосуванню генної інженерії до людей, чи зробив би це застосування не утилюючим волю та гідність. Однак технологія буде чекати. Рано чи пізно цей суспільний інститут припинить існування. Скоріше, рано, зважаючи на темпи змін нашого суспільства. Тоді генна інженерія вторгнеться в сферу нашої волі, і це вторгнення буде незворотним (за винятком розпаду самої технологічної цивілізації). Будь-які ілюзії щодо досягнення чого-небудь постійного розсіюються тим, що зараз відбувається з природоохоронним законодавством. Кілька років тому здавалося, що створено надійні законні бар'єри, які запобігають хоча б ДЕЯКИМ найгіршим формам деградації природи. Змівся політичний вітер і ці бар'єри почали валитися.

134. З усіх вищенаведених причин впливає, що технологія є більш могутньою силою, ніж прагнення до волі. Але це твердження вимагає важливого уточнення. Здається, протягом декількох наступних десятиліть індустріально-технологічна система зазнаватиме серйозних потрясінь через економічні та природоохоронні проблеми, і особливо через проблеми з людською поведінкою (відчуження, бунтарство, ворожість, ряд інших соціальних та психологічних проблем). Ми сподіваємося, що ці потрясіння, з якими система очевидно стикатиметься, викличуть її розпад, чи принаймні послаблять її настільки, що революція проти неї стане можливою і потім у якийсь момент прагнення до волі стане більш могутнім, ніж технологія.

135. У пункті 125 ми користувалися аналогією зі слабким сусідом, якого тіснить сильний, та відбирає його землю через ряд компромісів. Але припустимо тепер, що сильний сусід занедужав, так що він не може захистити себе. Слабкий сусід може тепер силою змусити сильного повернути собі землю чи вбити його. Якщо він дозволить сильному сусіду вижити і лише відбере в нього назад землю, він дурний, тому що коли сильний сусід одужає, то знову відбере собі землю. Єдиною можливістю для слабкого є вбити сильного, коли він буде мати можливість. Таким же чином - доки індустріальна система буде слабка, ми повинні зруйнувати її. Якщо ми підемо на компроміс, і дозволимо їй одужати, то вона неминуче знищить нас і нашу волю.

ПРОСТІШІ СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВИЛИСЯ НЕЗДОЛАННИМИ

136. Якщо хтось все ще уявляє, що існує спосіб реформування системи таким чином щоб можна було захистити волю від технології, дозвольте показати йому, наскільки незграбно, та здебільш невдало, намагається наше суспільство вирішити більш прості та ясні проблеми. Серед іншого, система не змогла зупинити деградацію природи, політичну корупцію, поширення наркотиків чи насильство в родині.

137. Візьмемо наприклад проблеми довкілля. Тут конфлікт цінностей очевидний: економічна доцільність зараз проти порятунку природних ресурсів для наших онуків [22]. Але тут ми бачимо тільки купу базікання і задуранення з боку осіб наділених владою, і ніякого ясного та послідовного способу дії. Ми продовжуємо нагромаджувати екологічні проблеми, з якими повинні будуть жити наші нащадки. Спроби вирішити проблеми довкілля складаються з боротьби та компромісів між різними угрупованнями, в один час переважає одна, в інший—інша. Напрямок боротьби змінюється разом зі змінами в суспільній думці. Цей процес не раціональний, і більше того, він навряд чи приведе до своєчасного й успішного вирішення проблеми. Більшість соціальних проблем, якщо вони коли-небудь і "розв'язувалися" ніколи не були вирішені за допомогою якого-небудь раціонального продуманого плану. Вони лише переживали деякий процес, у якому різні конкуруючі групи переслідували свої власні (звичайно короткострокові) егоїстичні інтереси [23], і в підсумку приходили (в основному випадково) до якогось більш-менш сталого стану. Справді, ті принципи, що ми сформулювали в пунктах 100-106 роблять дуже сумнівним успіх БУДЬ-ЯКОГО раціонального довгострокового соціального планування.

138. Таким чином зрозуміло, що людська раса має в кращому випадку дуже обмежену можливість для розв'язання навіть простих соціальних проблем. Як же вона збирається вирішити набагато більш складну та делікатну проблему примирення свободи та технології? Технологія дає очевидні матеріальні переваги, у той час як свобода—це деяка абстракція, під якою кожний розуміє своє, а її втрату легко приховують пропагандою та красивими словами.

139. І зверніть увагу на важливу різницю: можна представити, що проблеми нашого довкілля (наприклад) можуть одного часу бути вирішені на основі раціонального послідовного планування, але якщо це відбудеться, то тільки тому, що розв'язання цих проблем є в довгострокових інтересах системи. Але збереження свободи та автономності малих груп зовсім НЕ в інтересах системи. Навпаки, у її інтересах - максимально підкорити собі поведінку людини [24]. Таким чином, як практичні помисли можуть в кінцевому рахунку змусити систему використовувати раціональний обережний підхід до екологічних проблем,

так само практичні помисли змусять систему регулювати людську поведінку ще сильніше (переважно непрямыми методами, щоб приховати наступ на свободу). Це не тільки наша думка. Видатні соціологи (наприклад Джеймс К. Вільсон) підкреслювали важливість більш ефективної "соціалізації" людей.

РЕВОЛЮЦІЯ ЛЕГША ЗА РЕФОРМУ

140. Ми сподіваємося, що переконали читача в тому, що реформа системи, яка примирить свободу з технологією, неможлива. Єдиний вихід—це усунення індустріально-технологічної системи зовсім. Цей шлях припускає революцію, не обов'язково збройне повстання, але обов'язкова радикальна та фундаментальна зміна природи суспільства.

141. Люди схильні вважати, що оскільки революція робить набагато більші зміни, ніж реформа, то її важче здійснити. В дійсності, за деяких обставин, революція набагато легша, ніж реформа. Причина в тому, що революційний рух може надихнути на таку інтенсивну відданість, на яку не може реформа. Реформаційний рух пропонує всього лиш розв'язати деяку вузьку соціальну проблему. Революційний рух же пропонує вирішити всі проблеми разом та створити зовсім новий світ; він висуває ідеал, заради якого люди йдуть на ризик і великі жертви. З цих причин скинути цілу технологічну систему було б набагато легше, ніж встановлювати ефективні, постійні обмеження на застосування яких-небудь галузей технології, таких як генна інженерія. Небагато людей цілеспрямовано присвятить себе введенню та підтримці обмежень на генну інженерію, але за підходящих умов великі маси людей можуть з наснагою присвятити себе революції проти індустріально-технологічної системи. Як ми вказували в пункті 132, реформатори, які намагаються обмежити деякі аспекти технології діють, щоб уникнути негативних наслідків. Але революціонери працюють заради завоювання великої винагороди—здійснення їхніх ідей—і отже роблять це набагато активніше і наполегливіше, ніж реформатори.

142. Реформа завжди обмежена страхом хворобливих наслідків, якщо зміни зайдуть занадто далеко. Але коли революційна лихоманка охоплює суспільство, люди готові пережити необмежені труднощі заради своєї революції. Це ясно показали французька та російська революції. У таких випадках може бути, що лише меншість суспільства реально залучена в революцію, але ця меншість достатньо велика й активна, так що стає ведучою силою в суспільстві. Ми будемо докладно обговорювати революцію в пунктах 180-205.

КОНТРОЛЬ ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

143. Із самого початку цивілізації організовані суспільства повинні були натискати на людей, щоб забезпечити

функціонування соціального організму. Види такого тиску розрізняються в різних суспільствах. Деякі відносяться до фізичного (голодна дієта, виснажлива праця, забруднення довкілля), деякі—до психологічного (шум, скупченість, примус людини до тих форм поведінки, яких вимагає суспільство). У минулому людська природа була в основному постійною, або ж варіювала в деяких обмежених границях. Отже, суспільство могло пригноблювати людей тільки до визначеної межі. Коли переходили цю межу витривалості, починалися проблеми: повстання або злочини, корупція або, ухиляння від роботи, депресія та інші психічні проблеми, збільшення смертності, зменшення народжуваності, чи що-небудь таке, від чого суспільство руйнувалося чи починало функціонувати настільки неефективно, що (швидко або поступово, через завоювання, виснаження чи еволюцію) витіснялося більш ефективною формою суспільства. [25]

144. Таким чином, природа людини в минулому накладала деякі обмеження на розвиток суспільств. Людей можна було гнати тільки до сих пір і не далі. Але сьогодні це може змінитись, оскільки сучасна технологія розробляє способи модифікації людських істот.

145. Уявіть суспільство, що поміщає людей в умови, які роблять їх нестерпно нещасливими, а потім дає їм ліки, щоб усунути це відчуття нещастя. Наукова фантастика? Це вже в якомусь ступені відбувається в нашому суспільстві. Добре відомо, що рівень клінічної депресії значно виріс за останні десятиліття. Ми думаємо, що це відбувається через порушення процесу влади, як показано в пунктах 59-76. Але навіть якщо ми й не праві, зростаючий рівень депресії є результатом ДЕЯКИХ умов, які існують у сьогодишньому суспільстві. Замість усунення тих умов, що роблять людей депресивними, сучасне суспільство пропонує їм антидепресанти. В дійсності антидепресанти є знаряддями, які модифікують внутрішній стан індивіда, даючи йому можливість терпіти соціальні умови, яких інакше він би не виніс. (Так, ми знаємо, що депресія часто має чисто генетичне походження. Тут ми маємо на увазі ті випадки, у яких середовище відіграє переважаючу роль).

146. Ліки, що діють на розум,—це тільки один приклад нових методів контролю людської поведінки, розроблюваних сучасним суспільством. Давайте подивимося на деякі інші методи.

147. Для початку розглянемо методи спостереження. Приховані відеокамери використовуються зараз у більшості магазинів і в багатьох інших місцях; комп'ютери використовуються для збору й обробки величезних обсягів інформації про громадян. Отримана в такий спосіб інформація значно збільшує ефективність фізичного примусу (тобто діяльності силових структур) [26]. Далі, існують методи пропаганди, яким засоби масової інформації надають могутню платформу. Розроблено ефективні методи того, як виграти вибори, продати товар, уплинути на суспільну думку. Індустрія розваг служить важливим

психологічним інструментом системи, особливо тоді, коли вивалює на глядача шквал сексу та насилля. Розваги стають сучасній людині необхідним засобом утечі від дійсності. Поглинена телевізором, відео, тощо вона може забути про стреси, занепокоєння, пригніченість, незадоволеність. Багато представників примітивних народів, коли їм нема, що робити, можуть годинами сидіти спокійно нічого не роблячи, оскільки вони у гармонії з самими собою та своїм оточенням. Але сучасна людина повинна постійно чимось займатися чи розважатися, інакше вона починає "нудьгувати тобто стає невгомною, тривожною та дратівливою.

148. Інші техніки б'ють глибше, ніж вищенаведені. Виховання тепер—більше не проста справа, шльопання дитини по дупі, коли та не засвоює уроків та погладжування по голівці, коли засвоює. Воно стало науковою технікою контролю розвитку дітей. Сильванські Навчальні Центри, наприклад, досягли значних успіхів у виробленні в дітей бажання вчитися; психологічні методи також використовуються з тим чи іншим успіхом у звичайних школах. Техніки "батьківства яким навчають дорослих, розроблені для того, щоб змусити дітей прийняти фундаментальні цінності системи і поводитися відповідно до потреб системи. Програми "психічного здоров'я техніки" психологічного втручання психотерапія і тому подібні методи були розроблені під приводом блага людини, але на практиці вони звичайно служать для того, щоб змусити індивідів думати і поводитися так, як вимагає система. (Тут немає протиріччя; індивід, чия позиція чи поведінка приводить до його конфлікту з системою, виступає проти сили, що надто велика для нього, щоб з нею можна було боротись чи утекти від неї, тому він буде страждати від поразенства, пригніченості, слабості. Йому буде набагато легше, якщо він буде думати і поводитися відповідно до вимог системи. У цьому сенсі система діє на благо індивіда, коли промиває йому мозок, приводячи до конформності.) Насильство над дітьми у своїх брутальних формах відкидається багатьма, якщо не всіма культурами. Страждаюча дитина, не важливо з якої причини вона страждає, жахає майже всякого. Але багато психологів інтерпретують поняття насильства більш широко. Чи є прочуханка, коли вона використовується як частина раціональної і послідовної системи виховання формою насильства? Це питання в кінцевому рахунку можна розв'язати, якщо дивитися на те, чи формує прочуханка людину, яка добре відповідає даній формі суспільства. Практично слово "насильство" має тенденцію включати будь-які методи виховання дітей, що приводять до поведінки, несумісної з системою. Таким чином, програми для запобігання "насильства над дітьми" йдуть далі боротьби проти очевидних, безглузких форм жорстокості, спрямовані на контроль людської поведінки в системі.

149. Можливо, майбутні дослідження далі збільшуватимуть ефективність психологічних методів для контролю людської поведінки. Але ми не думаємо, що для при-

стосування людських істот до тієї форми суспільства, яку створює технологія, буде досить лише психологічних методів. Ймовірно доведеться застосовувати й біологічні методи. Ми вже згадували використання ліків у зв'язку з цим. Неврологія може забезпечити інші підходи для модифікації людського розуму. Генна інженерія людини вже існує у формі "генної терапії" і немає причин припускати, що ці методи не будуть використані для модифікації тих аспектів тіла, які забезпечують розумові функції.

150. Як ми згадували в пункті 134, індустріальне суспільство очевидно входить у період серйозної напруги, почасти через проблеми з людською поведінкою, почасти через економічні й екологічні проблеми. І значна частина економічних та екологічних проблем системи виникає через те, як поведуть себе люди. Відчуження, меншовартість, депресія, ворожість, протести; діти, що не хочуть учитися, молодіжні банди, наркоманія, зґвалтування, насильство над дітьми, інші злочини, небезпечний секс, підліткова вагітність, ріст населення, політична корупція, расова ненависть, етнічне протистояння, жорстокі ідеологічні конфлікти, політичний екстремізм, тероризм, саботаж, антиурядові угруповання, групи ненависті. Все це загрожує самому існуванню системи, тож вона буде ЗМУШЕНА використовувати будь-які практичні методи контролю людської поведінки.

151. Соціальні розколи, які ми сьогодні спостерігаємо, звичайно не є результатом простого випадку. Вони можуть бути тільки результатом тих умов життя, які система нав'язує людям. (Ми наполягаємо, що найважливішою з цих умов є руйнування процесу влади). Якщо система досягне успіху в здійсненні максимального контролю над поведінкою людини, щоб забезпечити власне виживання, станеться ще один перелом в історії людства. У той час, як у минулому межі людської витривалості обмежували розвиток суспільства (як ми показали це в пунктах 143, 144), індустріально-технологічне суспільство буде здатне перебороти ці межі шляхом модифікації людських істот психологічними, біологічними чи обома видами методів разом. У майбутньому суспільні системи не будуть пристосовуватися до потреб людських істот. Навпаки, людські істоти будуть пристосовані до потреб системи. [27]

152. Взагалі кажучи, технологічний контроль над людською поведінкою навряд чи буде введений тоталітарним способом або хоча б шляхом свідомого рішення обмежити волю людини [28]. Кожен новий крок у завоюванні контролю над людським розумом буде зроблений як раціональна відповідь на проблему, з якою зіштовхується суспільство, наприклад лікування алкоголізму, зменшення рівня злочинності, спонукання молодих людей до вивчення науки і технології. У багатьох подібних випадках буде приводитися виправдання з гуманітарних позицій. Наприклад, коли психіатр прописує антидепресант пацієнту в депресії, ясно, що це він робить для блага даної людини. Було б не гуманно позбавляти ліків того, хто їх по-

требує. Коли батьки посилають своїх дітей у Сильванські Навчальні Центри, щоб тим шляхом маніпуляцій привили ентузіазм до навчання, вони роблять це для блага дітей. Можливо, деякі з цих батьків хотіли б, щоб людині не було потрібне спеціальне навчання, щоб одержати роботу, щоб їх дітям не потрібно було промивати мізки, роблячи їх комп'ютерними задротами. Але що вони можуть зробити? Змінити суспільство не в їхніх силах, і дитина може залишитися безробітною, якщо вона не буде навчена деяким навичкам. Тож вони посилають свою дитину в Сильван.

153. Таким чином, контроль над людською поведінкою буде введений не розрахованим рішенням влади, а шляхом соціальної еволюції (однак, така еволюція буде ШВИДКОЮ). Цьому процесу неможливо буде протистояти, оскільки кожне досягнення, розглянуте окремо, буде благом, чи, принаймні, буде здаватися, що зло через його застосування менше, ніж через незастосування (див. пункт 127). Наприклад, пропаганду можна використовувати для багатьох благих цілей—осуду насильства над дітьми чи расової нетерпимості [14]. Сексуальна освіта безумовно корисна, але ефект її (у тій мірі, у якій вона корисна) полягає в тому, щоб відібрати формування сексуальних поглядів у сім'ї та передати його в руки держави, представленої системою загальної державної освіти.

154. Припустімо, що відкрито біологічну основу майбутніх кримінальних нахилів у дитини, і деяка генна терапія може її усунути [29]. Звичайно, більшість батьків, у чийх дітей виявлені ці нахили, будуть піддавати їх лікуванню. Було б не гуманно робити інакше, оскільки вирішивши злочинцем така дитина мала б жалюгідне життя. Але в багатьох примітивних суспільствах рівень злочинності був низьким, у порівнянні з нашим, незважаючи на те, що в них не було ні високотехнологічних методів виховання, ані чіткої системи покарань. Оскільки неймовірно, щоб у сучасної людини вроджена тенденція до злочинів була б вище, ніж у первісної, високий кримінальний рівень обумовлений у нашому суспільстві тим тиском, який сучасні умови роблять на людей, і до яких багато хто не може пристосуватися. Таким чином, обробка, призначена для усунення кримінальних тенденцій є принаймні частково шляхом загальної перебудови людини для пристосування її до вимог системи.

155. Наше суспільство має тенденцію сприймати як "хворобу" різні думки чи вчинки, які незручні для системи, ймовірно тому, що коли індивід не відповідає системі, це болісно для нього і викликає проблеми в системі. Тому маніпуляція індивідом для пристосування його до системи сприймається як "лікування" від "хвороби" а отже як благо.

156. У пункті 127 ми вказували, що використання технологічної новинки СПОЧАТКУ є необов'язковим, але малоімовірно, що воно ЗАЛИШАЄТЬСЯ таким з часом, оскільки технологія змінює суспільство так, що індивід стає важко чи неможливо існувати без цієї технології.

Це також вірно й у відношенні до технології людської поведінки. У світі, де більшість дітей проходять через програми формування в них ентузіазму до навчання, батьки майже змушені проводити своїх дітей через такі програми, оскільки якщо вони цього не зроблять, то їхні діти виростуть неуками, порівняно з іншими, і не зможуть знайти роботу. Чи, нехай, розроблено процедуру, яка без небажаних побічних ефектів істотно зменшує психологічний стрес, від якого страждає багато людей у нашому суспільстві. Якщо більшість людей зволіє піддатися цій процедурі, то загальний рівень стресу в суспільстві знизиться, що дозволить системі збільшити тиск, який спричиняє цей стрес. Це спонукає ще більше людей пройти процедуру, і так далі, аж поки тиск не стане настільки сильним, що мало хто зможе вижити не проходячи процедури зниження стресу. У дійсності, щось подібне очевидно вже відбувається з одним з найбільш важливих психологічних інструментів нашого суспільства, який дає людям можливість знизити (чи принаймні тимчасово уникнути) стрес, а саме з індустрією розваг (див. пункт 147). Ми не зобов'язані користатися розвагами: немає законів, що примушують нас дивитися телевізор, слухати радіо, читати журнали. Однак розваги є способом для втечі від дійсності та зменшення стресу, від якого багато хто з нас став залежним. Усі згодні, що телевізор засмічує мізки, але майже всі дивляться його. Деякі відмовилися від телевізійної пристрасті, але люди, яких обходяться БЕЗ УСЯКИХ способів розваги надзвичайно нечисленні. (Однак, донедавна в людській історії більшість людей жила прекрасно обходячись тими розвагами, які кожна місцева спільнота створила сама для себе). Без індустрії розваг система ймовірно не змогла б просуватися вперед з таким рівнем стресу, з яким вона тисне на нас зараз.

157. Якщо індустріальне суспільство виживе, технологія можливо наблизиться до повного контролю над поведінкою людини. Безсумнівно встановлено, що людські думки та вчинки мають головним чином біологічну основу. Експериментами показано, що такі почуття, як голод, радість, гнів і страх можна включати та виключати електричною стимуляцією відповідних ділянок мозку. Спогади можна зруйнувати ушкодженням ділянок мозку, або викликати електростимуляцією. Наркотиками можна викликати галюцинації та змінювати поведінку. Нематеріальна людська душа може існувати, чи її може не бути, але очевидно, що якщо вона є, то істотно слабша від біологічних механізмів людської поведінки. Якби це було не так, дослідники не могли б так легко маніпулювати людськими почуттями та поведінкою застосовуючи наркотики та електричний струм.

158. Ймовірно, було б непрактично вживляти всім людям електроди в голови, щоб органи влади могли ними керувати. Але той факт, що людські думки та почуття настільки доступні біологічному втручанням показує, що проблема контролю людської поведінки—в основному справа техніки; це проблема на рівні нейронів, гормо-

нів та складних молекул, тобто розв'язувана засобами науки. З огляду на приголомшливий список досягнень нашого суспільства у вирішенні технічних проблем, дуже ймовірно, що будуть зроблені значні кроки вперед у контролі людської поведінки.

159. Чи зможе суспільний спротив запобігти впровадженню технологічного контролю людської поведінки? Очевидно, що такі спроби могли б бути зроблені, якби такий контроль спробували встановити миттєво. Але оскільки технологічний контроль буде введений шляхом довгої послідовності малих змін, то усвідомленого й ефективного суспільного спротиву не буде. (Див. пункти 127, 132, 153).

160. Для тих, хто думає, що все це звучить як наукова фантастика, ми нагадуємо, що учорашня фантастика—це сьогоднішня дійсність. Індустріальна революція радикально змінила оточуючий людину світ та спосіб її існування, і можна чекати тільки того, що технологія, усе більш і більш застосовувана до людського тіла та розуму змінить саму людину так само радикально, як і її оточення та спосіб життя.

ЛЮДСТВО НА РОЗДОРІЖЖІ

161. Але ми забігли вперед нашої історії. Одна справа—це розробити в лабораторії серію психологічних чи біологічних методів для маніпуляції людською поведінкою, і зовсім інша—інтегрувати ці методи у функціонуючу соціальну систему. Остання проблема складніша, ніж перша. Наприклад, у той час як технології освітньої психології безсумнівно працюють досить добре в "експериментальних школах де їх розробляють, це зовсім не означає, що їх легко буде застосувати у всій системі освіти. Ми добре знаємо, якою є більшість наших шкіл. Учителів більше хвилює як відібрати в учнів ножі та пістолети, ніж упровадження новітніх технік навчання, які перетворюють їх у комп'ютерних задротів. Тому, незважаючи на всі технічні досягнення, які стосуються поведінки, система на сьогоднішній день не досягла істотного успіху в контролі над людськими істотами. Людей, чия поведінка достатньо добре контролюється системою відносять до типу, який можна назвати "буржуазним". Але росте число тих, хто так чи інакше повстає проти системи: дармоїди, які живуть на дотації; члени молодіжних банд; культисти; сатанисти; нацисти; радикальні енвайронменталісти; ополченці і т.д.

162. Система в даний час веде запеклу боротьбу з проблемами, які загрожують її існуванню, серед цих проблем людська поведінка є найбільш важливою. Якщо система зможе досить швидко завоювати контроль над людською поведінкою, вона ймовірно виживе. Інакше вона зламається. Ми думаємо, що ймовірніше за все це питання вирішиться протягом декількох наступних десятиліть, скажемо, від 40 до 100 років.

163. Припустимо, що система справиться з цією кри-

зою. За цей час вона повинна вирішити, чи принаймні взяти під контроль головні проблеми, з якими вона зіткнулася, зокрема "соціалізацію" людей; тобто зробити людей досить слухняними, щоб їхня поведінка більше не загрожувала системі. Після цього, очевидно, яких-небудь перешкод для розвитку технології не буде, і вона може розвиватися до свого логічного завершення, яке полягає в повному контролі над усією Землею, включаючи людських істот і всі інші важливі живі організми. Система може стати унітарною, монолітною організацією чи більш-менш фрагментарною структурою, яка складається з ряду організацій, що співіснують у взаємних зв'язках, включаючи елементи кооперації та конкуренції, точно так само як сьогодні уряд, корпорації та великі організації співробітничать і конкурують одна з одною. Людська свобода в основному зникне, оскільки індивіди і малі групи будуть безсилі проти великих організацій, озброєних супертехнологією й арсеналом продвинутих психологічних та біологічних інструментів для маніпуляції людьми, а крім цього засобами спостереження та фізичного примусу. Тільки невелика кількість людей буде мати реальну владу, і навіть у них, ймовірно буде лише обмежена свобода, оскільки їхня поведінка також буде регулюватися; точно так само як сьогодні, наші політики та керівники корпорацій можуть зберігати свої посади лише поки їхня поведінка не виходить за деякі, дуже вузькі межі.

164. Не вважайте, що система зупинить подальший розвиток технологій керування людьми та природою відразу ж після того, як криза наступних кількох десятиліть буде переборена і виживання системи не буде вимагати подальшого посилення контролю. Навпаки, коли лихоліття скінчаться, система буде збільшувати контроль над людиною та природою ще швидше, тому, що труднощі того роду, які вона зараз переживає, більше не будуть її стримувати. Виживання не є головна причина для посилення контролю. Як ми показали в пунктах 87-90, техніки та вчені займаються своєю роботою в основному як сурогатною діяльністю; тобто вони задовольняють свої потреби у процесі влади вирішуючи технічні проблеми. Вони будуть продовжувати робити це з неослабною заподатливістю, а серед найбільш цікавих і стимулюючих проблем для них буде вивчення фізичної та психічної природи людини і втручання в її розвиток. Звичайно ж, для "блага людства".

165. Але припустимо іншу можливість, а саме що стреси прийдешніх десятиліть виявляться занадто серйозними для системи. Якщо вона зруйнується, то можливий період хаосу, "важких часів" подібних тим, які знала історія в різні епохи в минулому. Неможливо пророчити, до чого призведуть такі важкі часи, але в будь-якому випадку людській расі буде даний новий шанс. Найбільша небезпека — можливе відродження індустріальної системи в перші роки після її розпаду. Безсумнівно, буде безліч людей (особливо тих, хто жадібний до влади), які будуть прагнути змусити заводи працювати знову.

166. Отже, перед тими, хто ненавидить ярмо, яке індустріальна система накладає на людську расу, будуть стояти дві задачі. Перша: ми повинні діяти так, щоб збільшити суспільний стрес усередині системи таким чином, щоб збільшити імовірність того, що вона розпадеться чи ослабне настільки, що успішна революція проти неї буде можливою. Друга: необхідно розробляти та пропагувати ідеологію, яка протистоїть технології та індустріальному суспільству. Коли система достатньо ослабне, така ідеологія може стати базисом для революції проти індустріального суспільства. Крім того, така ідеологія допоможе досягти того, що у випадку розпаду індустріального суспільства, його залишки будуть усунуті, так що систему не можна буде відновити. Заводи повинні бути зруйновані, технічні книги спалені і т.д.

ЛЮДСЬКЕ СТРАЖДАННЯ

167. Розпад індустріальної системи не буде результатом самих лише революційних дій. Вона не стане вразливою для революційної атаки доти, доки її власні внутрішні проблеми розвитку не приведуть до серйозних утруднень. Так що якщо система розпадеться, то це буде або спонтанно, або частково спонтанно, а частково за підтримки революціонерів. Якщо розпад буде несподіваним, багато людей загине, оскільки світ став перенаселений до такого ступеня, що він не зможе прокормити себе не вдаючись до розвинутої технології. Навіть якщо розпад буде досить поступовим, і зменшення чисельності населення відбудеться в основному за рахунок зниження народжуваності, а не за рахунок збільшення смертності, процес деіндустріалізації ймовірно буде дуже хаотичним і принесе багато страждань. Наївно думати, що технологія припинить своє існування плавним і керованим процесом, особливо тому, що технофіли будуть відчайдушно боротися на кожному кроці. Чи впливає з цього, що працювати над руйнуванням системи жорстоко? Можливо, але може й ні. По-перше, революціонери не зможуть зруйнувати систему доти, доки вона сама не буде в глибокій кризі, так що це буде просто одна з можливостей її неминучого розпаду; чим більше система розростається, тим більш згубними будуть наслідки її розпаду; так що може виявитися, що революціонери, прискорюючи розпад навіть зменшать можливу шкоду.

168. По-друге, людина повинна збалансувати боротьбу та загибель проти втрати волі та достоїнства. Для багатьох з нас воля та достоїнство більш важливі, ніж довге життя й уникнення фізичного болю. Крім того, ми всі обов'язково вмеремо, так ліпше зробити це борючись за виживання, ніж прожити довге, але порожнє і безглузде життя.

169. По-третє, зовсім неясно, чи виживання системи приведе до меншого страждання, ніж руйнування системи. Система уже викликала і продовжує викликати безмірні страждання в усьому світі. Древні культури, які

сторіччями давали людям задовільні відносини один з одним і з навколишнім світом, розбилися на друзки від контакту з індустріальним суспільством, а результатом став цілий набір економічних, екологічних і психологічних проблем. Одним з ефектів поширення індустріального суспільства стало глобальне порушення світового балансу традиційних регуляторів чисельності населення. Звідси—демографічний вибух із усіма його наслідками. Ще—психологічне страждання, широко розповсюджене в нібито благополучних західних країнах (див. пункти 44, 45). Ніхто не знає, до чого приведе руйнування озонового шару, парниковий ефект та інші екологічні проблеми, які ще не можна передбачити. Крім того, як показало поширення ядерних технологій, нові досягнення науки не захищені від потрапляння в руки диктаторів і безвідповідальних країн Третього Світу. Як ви думаєте, що станеться, коли Ірак чи Північна Корея опанують генну інженерію?

170. "О!— викликнуть технофіли,— "Наука це все виправить! Ми переможемо голод, усунемо психологічне страждання, зробимо кожного здоровим і щасливим!". Ну, так, звичайно. Тє ж саме казали 200 років тому. Передбачалося, що Індустріальна Революція знищить бідність, зробить кожного щасливим і т.д. Дійсний результат виявився зовсім іншим. Технофіли безнадійно наївні (чи займаються самообманом) у своєму розумінні соціальних проблем. Вони не знають (чи воліють ігнорувати) той факт, що коли в суспільство вносяться великі зміни, які навіть здаються благими, вони викликають довгу послідовність інших змін, більшість з яких неможливо передбачити (пункт 103). Результатом є руйнування суспільства. Так що дуже імовірно, що намагаючись покінчити з убогістю і хворобами виводячи породу слухняних щасливих людей, технофіли створять суспільну систему, яка буде обтяжена проблемами, незмірно більшими, ніж нині існуюча. Наприклад, учені вихваляються, що вони покінчать з голодом, створивши нові геномодифіковані їстівні рослини. Але це дозволить людській популяції рости без обмежень, а добре відомо, що скупченість призведе до стресу та агресії. Це простий приклад ПЕРЕДБАЧУВАНОЇ проблеми, яка виникне. Ми підкреслюємо, що, як показав досвід минулого, технічний прогрес призведе до нових, НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ проблем (пункт 103). Таким чином, технофілам буде потрібен довгий та важкий період спроб і помилок, щоб усунути всі негаразди їхнього Чудесного Нового Світу (якщо їм коли-небудь вдасться це зробити). А страждання тим часом буде дуже сильним. Так що виживання індустріального суспільства зовсім не означає менших страждань, ніж його розпад. Технологія загнала людську расу в глухий кут, з якого очевидно немає простого виходу.

МАЙБУТНЄ

171. Але припустимо тепер, що індустріальне суспільство переживе прийдешні десятиліття, усі неполадки із си-

стеми будуть усунуті та вона буде функціонувати гладко. Що це буде за суспільство? Ми розглянемо кілька можливостей.

172. Спочатку, дозвольте нам постулювати те, що комп'ютерні науковці зможуть розробити розумні машини, які будуть робити все краще, ніж людські істоти. У цьому випадку, імовірно, вся робота буде виконуватися величезними, високо організованими машинними системами без усяких зусиль з боку людини. Тут можливі два варіанти. Або машинам буде дозволено приймати всі рішення без нагляду людини, або людський контроль над ними буде збережений.

173. Якщо машинам буде дозволено приймати власні рішення, то результатів ми передбачити не можемо, оскільки неможливо здогадатися про те, як себе можуть поводити такі машини. Ми тільки вкажемо, що в цьому випадку доля людської раси буде віддана на милість машин. Можуть заперечити, що людство ніколи не буде настільки дурним, щоб віддати усю владу машинам. Але ми не стверджуємо, що люди віддадуть владу добровільно, чи що машини її силою захоплять. Що ми допускаємо, так це те, що людство може легко дозволити собі скотитися до такої залежності від машин, що в нього практично не буде іншого вибору, крім як погоджуватися з машинними рішеннями. У міру того, як суспільство та його проблеми стають усе більш і більш складними, а машини—усе більш і більш розумними, люди будуть дозволяти машинам приймати усе більше рішень за них, просто тому, що рішення, прийняті машинами призводять до кращих результатів, ніж прийняті людьми. Зрештою може бути досягнута така стадія, коли рішення, необхідні для функціонування системи будуть настільки складними, що людські істоти будуть нездатні приймати їх розумно. На цій стадії машини одержать повний контроль. Люди просто не зможуть їх виключити, оскільки вони будуть настільки залежати від них, що це буде рівносильно самогубству.

174. З іншого боку, можливо, що людський контроль над машинами буде збережено. В цьому випадку середня людина зможе контролювати кілька своїх власних машин, таких як автомобіль чи персональний комп'ютер, але контроль над великими системами буде в руках невеликої еліти—точнісінько так, як сьогодні, але з двома розходженнями. Завдяки удосконаленню техніки еліта буде мати більший контроль над масами; і, оскільки людська праця не буде більше необхідною, маси будуть надлишковою, марною ношею системи. Якщо еліта буде жорстока, вона може вирішити просто винищити надлишкові маси. Якщо ж вона буде гуманна, то буде використовувати психологічні та біологічні засоби для обмеження народжуваності доти, доки основна маса людства не зникне, залишивши світ у розпорядження еліти. Або ж, якщо еліту будуть складати м'якосерді ліберали, вони можуть вирішити зіграти роль добрих пастирів для решти людства. Вони будуть бачити благо людства в тому, щоб фізичні потреби

кожного були задоволені, щоб усі діти росли в психологічно стерильних умовах, щоб у кожного було корисне хобі, яке б тримало його зайнятим, і щоб кожний, хто відчуває незадоволеність проходив би "терапію" для лікування його "проблеми". Звичайно, життя буде настільки беззмистовим, що люди повинні будуть піддаватися біологічній і психологічній інженерії, щоб усунути їхні потреби в процесі влади чи сублімувати їх потребу у владі в яке-небудь нешкідливе хобі. Такі штучно створені людські істоти можливо будуть щасливі у своєму суспільстві, але, звичайно, вони не будуть вільними. Вони будуть низведені до чогось на кшталт домашніх тварин.

175. Але припустимо тепер, що комп'ютерні вчені не зможуть розробити штучний інтелект і людська праця залишиться необхідною. Навіть у цьому випадку машини будуть усе більш і більш брати на себе прості задачі, що призведе до надлишку людської робочої сили з низьким рівнем здібностей. (Ми бачимо, що це вже відбувається сьогодні. Існує безліч людей, які не можуть одержати роботу, через те, що їхній інтелектуально-психологічний рівень не відповідає тому, що необхідно для відповідності вимогам існуючої системи). На тих, хто збереже свої робочі місця будуть накладатися ще більш жорсткі вимоги. Від них зажадають постійного навчання, все більшої та більшої віддачі, їх змусять стати все більш надійними, конформними та слухняними клітинками гігантського організму. Спеціалізованість їхніх задач буде також зростати, і тому їхня робота буде все далі й далі від реального світу, сконцентрована на одній малюсінкій ділянці реальності. Система буде використовувати всі можливі способи, психологічні та біологічні, щоб зробити людей більш слухняними, щоб розвинути в них здатності, потрібні системі та "сублімувати" їхню потребу в процесі влади у деяку спеціалізовану задачу. Але твердження про те, що люди в цьому суспільстві будуть слухняними, вимагає уточнення. Суспільство може вважати корисним зберегти дух конкуренції, знайшовши способи для спрямування його в таке русло, де він зможе служити потребам системи. Ми можемо уявити суспільство майбутнього, у якому буде постійне змагання за владу та престиж. Але дуже ймовірно, що вершин реальної влади будуть досягати далеко не всі (див. пункт 163). Дуже відрозділене суспільство, у якому особистість задовольняє свою потребу у владі тільки розштовхуючи безліч людей з дороги та позбавляючи цих людей ЇХНЬОЇ можливості долучитися до влади.

176. Можна розглянути інші сценарії, що включають комбінації можливостей розвитку, які ми обговорювали. Наприклад, може статися, що машини візьмуть більшість робіт, які мають реальну практичну цінність, а людей будуть займати несуттєвою працею. Можна припустити, також, що широкий розвиток сфери послуг забезпечить роботою людські істоти. Так що люди будуть витрачати свій час начищаючи іншим черевики, возячи один одного в таксі, виготовляючи сувеніри один для одного, обслуговуючи інших як офіціанти і так далі. Такий кінець людської

раси здається нам нестерпно нікчемним, і ми сумніваємося, що більшість людей знайшли би повноту життя в такій безцільній діяльності. Вони будуть шукати інших, небезпечних віддушин (наркотики, злочинність, "культи екстремістські групи), якщо тільки їх не піддадуть біологічній та психологічній обробці для адаптації до описаного способу життя.

177. Немає потреби говорити, що сценарії, викладені вище, не вичерпують усіх можливостей. Вони лише вказують варіанти розвитку ситуації, які здаються нам найбільш ймовірними. Але ми не можемо уявити собі правдоподібних сценаріїв, що були б хоч трохи прийнятнішими, ніж ті, які тільки-но обговорювалися. Дуже ймовірно, що якщо індустріально-технологічна система переживе наступні 40-100 років, за цей час у ній розв'яжуться цілком визначені риси: індивіди (принаймні ті з них, які належать до "буржуазного" типу, інтегровані в систему, забезпечують її функціонування й отже, мають усю владу) будуть більш ніж будь-коли залежні від великих організацій; вони будуть "соціалізованіші" ніж будь-коли раніше, а їхні розумові здібності значною мірою (ймовірно дуже великою мірою) будуть створені штучним шляхом, а не випадком (чи волею Бога чи ще чим-небудь); те, що залишиться від дикої природи буде зведено в заповідники, які зберігатимуться під наглядом учених для досліджень (у такий спосіб власне дикої природи не залишиться). Ймовірно, що через довгий час (скажімо, кілька сторіч), ні людська раса, ні інші важливі живі організми не будуть існувати в такому вигляді, як ми їх знаємо зараз, оскільки один раз почавши зміну організмів за допомогою генної інженерії немає причини зупинитися в якій-небудь довільній точці. У такий спосіб ці зміни будуть продовжуватися поки людина й інші організми не будуть цілком трансформовані.

178. Безвідносно до того, що може статися—ми певні, що технологія створює для людських істот нове фізичне та соціальне середовище, яке радикально відрізняється від того спектра умов, до яких людську расу природний добір адаптував фізично та психологічно. Якщо людина не пристосується до цих нових умов будучи реінженерованою, вона адаптується до них, пройшовши довгий та хворобливий шлях природного добору. Перший варіант більш ймовірний, ніж другий.

179. Краще було б звалити цю прогнилу систему цілком та прийняти всі наслідки.

СТРАТЕГІЯ

180. Технофіли втягують нас у край безрозсудну гонку за невідомим. Багато людей почасти розуміють, що нам несе технічний прогрес, однак вони поведуться пасивно, оскільки думають що це неминуче. Але ми (ФС) не вважаємо це неминучим. Ми вважаємо, що цей процес можна зупинити, і тут ми дамо деякі вказівки на те, як це зробити.

181. Як ми заявляли в пункті 166, двома головними задачами сьогодні є розбурхати соціальну напругу та нестабільність в індустріальному суспільстві та розробити і пропагувати ідеологію, яка протистойть технології та індустріальній системі. Коли система стане досить ослабленою і нестабільною, революція проти технології стане можливою. Ситуація схожа на те, що відбувалося під час французької та російської революцій. Французьке і російське суспільства протягом попередніх десятиліть перед революціями виявляли зростаючі тенденції напруги та слабкості. Тим часом виникали ідеології, які пропонували новий принцип світового устрою, що радикально відрізняється від старого. У випадку Росії революціонери активно працювали для підризу старого правління. Потім, коли стара система потрапила під додатковий стрес (фінансова криза у Франції, військова поразка в Росії), її змела революція. Наші пропозиції в чомусь схожі на цю схему.

182. Нам заперечать, що французька та російська революції потерпіли поразку. Але в більшості революцій дві мети. Одна—це руйнування старої форми суспільства, а інша—побудова нової форми, пропонованої революціонерами. Французька і російська революції потерпіли поразку (на щастя!) у створенні нової форми суспільства, про яку мріяли їхні діячі, але в руйнуванні суспільства, яке існувало, вони були дуже успішними. Ми ж не маємо ілюзій щодо можливості створення нової, ідеальної форми суспільства. Наша мета полягає лише у знищенні наявної форми суспільства.

183. Але ідеологія, щоб викликати захоплення та підтримку повинна мати як позитивні, так і негативні ідеали; вона повинна бути ЗА щось і одночасно ПРОТИ чогось. Позитивний ідеал, який ми пропонуємо—це Природа. Тобто, ДИКА природа; ті сторони функціонування Землі та її живих істот, які не залежать від людського втручання і вільні від людського впливу та контролю. У поняття дикої природи ми включаємо також і природу людини в тих аспектах функціонування індивіда, які не є об'єктом регулювання організованого суспільства, а представляють продукт випадку, волевиявлення чи Бога (в залежності від ваших філософських та релігійних переконань).

184. Природа є ідеальним контр-ідеалом до технології з кількох причин. Природа (та, котра поза владою системи) є протилежністю технології (яка намагається нескінченно розширити владу системи). Більшість людей згодна, що природа прекрасна; очевидно, вона має величезну привабливість для нас. Радикальні енвайронменталісти УЖЕ проповідують ідеологію, яка звеличує природу та протистойть технології [30]. Заради природи немає необхідності придумувати які-небудь химерні утопії чи нові типи суспільного устрою. Природа сама піклується про себе: Вона була спонтанним утвором, який існував задовго до будь-якого людського суспільства, і незліченні століття багато різних типів людських суспільств співіснували з природою, не наносячи їй значного збитку. Тільки

з приходом промислової революції вплив людського суспільства на природу став воістину жахаючим. Для того, щоб зняти тиск із природи немає необхідності створювати особливий тип суспільної системи, потрібно лише усунути індустріальне суспільство. Звичайно, це не вирішить усіх проблем. Індустріальне суспільство вже завдало колосальної шкоди природі і для зцілення цих ран потрібен дуже довгий час. Крім того, навіть доіндустріальні суспільства нанесли природі істотний збиток. Проте, усунення індустріального суспільства досягне багато чого. Воно позбудеться найгіршого вид тиску на природу та її рани почнуть гоїтися. Воно припинить розширення контролю природи (включаючи людську природу) з боку людського суспільства. Який би тип суспільства не виник після розпаду індустріальної системи, ми впевнені, що більшість людей буде жити ближче до природи, оскільки під час відсутності розвинутих технологій інакше жити НЕМОЖЛИВО. Щоб прогодувати себе, люди повинні будуть стати селянами, пастухами, рибалками, мисливцями, тощо. І, взагалі кажучи, місцева автономність буде збільшуватися, оскільки втрата розвинутих технологій та далеких комунікацій обмежить здатність урядів та інших великих організацій контролювати малі громади.

185. Що ж до негативних наслідків усунення індустріального суспільства - ну, ви ж не можете їсти пиріг і одночасно його зберігати. Щоб отримати що-небудь потрібно пожертвувати чимось іншим.

186. Більшість людей ненавидить психологічні конфлікти. З цієї причини вони уникають серйозно думати про важкі соціальні проблеми, їм подобається, щоб ці проблеми підносилися їм у простих, чорно-білих поняттях: ЦЕ—добре, а ЦЕ—погано. Революційна ідеологія тому повинна розроблятися на двох рівнях.

187. На більш високому рівні ця ідеологія повинна звертатися до людей інтелектуальних, мислячих та раціональних. Мета—створити ядро з людей, які будуть протистояти індустріальній системі на раціональній, продуманій основі, з повним розумінням розглянутих проблем і протиріч, а також тієї ціни, якої буде коштувати усунення індустріальної системи. Особливо важливо залучити людей такого типу, оскільки вони здібні та можуть ефективно впливати на інших. До цих людей потрібно звертатися на максимально можливому раціональному рівні. Ніколи не спотворювати факти навмисно, і уникати нестриманості в мові. Це не означає, що зовсім не потрібно звертатися до їхніх емоцій, але роблячи це варто уникати перекошування правди чи чого-небудь подібного, що може порушити інтелектуальну респектабельність цієї ідеології.

188. На другому рівні ідеологію варто розробляти в спрощеній формі, яка дозволить недумаючій більшості побачити конфлікт технології та природи в недвозначних термінах. Але навіть на цьому другому рівні ідеологія не повинна виражатися мовою, яка є настільки дешевою, нестриманою або ірраціональною, що відштовхує мислячих

і раціональних людей. Дешева нетерпима пропаганда іноді дає яскраві, короткі виграші, але довгостроково вигідніше зберігати вірність малої групи інтелігентних людей, ніж розпалювати пристрасті недумаючої мінливої юрби, яка змінює свої прихильності як тільки приходить хто-небудь новий із яскравішими пропагандистськими гаслами. Однак, пропаганда, яка піднімає чернь може бути необхідна коли система наблизатиметься до колапсу, у кінцевій боротьбі між ідеологіями, які суперничають, щоб визначити яка з них домінуватиме після руйнування старого світу.

189. До цієї заключної боротьби, революціонерам не слід очікувати, що більшість людей буде на їхньому боці. Історію роблять активні, рішучі малі групи, а не більшість, яка рідко має чітку й осмислену ідею про те, чого вона насправді хоче. Поки справа не дійшла до цього останнього поштовху до революції [31], задачею революціонерів буде більше створення малого ядра глибоко відданих людей, ніж завоювання минущої підтримки більшості. Щодо цієї більшості—досить поінформувати їх про існування нової ідеології та часто про неї нагадувати; хоча, звичайно, було б бажано одержати підтримку більшості до тих меж, щоб не послабляти ядро вірних людей.

190. Будь-які соціальні конфлікти допомагають дебілізувати систему, але потрібно обережно відноситися до того, якого роду конфлікти підтримувати. Головна лінія конфлікту повинна проходити між масами народу та владною елітою індустріального суспільства (політики, вчені, високопосадові керівники бізнесу, урядові чиновники, тощо). Вона НЕ повинна проходити між революціонерами і масою народу. Наприклад, для революціонерів було б поганою стратегією засуджувати американців за їхню пристрасть до споживання. Замість цього потрібно зображати середнього американця як жертву реклами та маркетингової індустрії, яка засмоктує його і змушує купувати купи сміття, яке йому не потрібне, та що це дуже погана компенсація за його втрачену свободу. Обидва підходи сумісні з фактами. Це лише питання відношення—чи звинувачуєте ви рекламну індустрію за маніпулювання публікою чи звинувачуєте публіку за те, що вона дозволяє собою маніпулювати. Стратегічно важливо уникати обвинувачення публіки.

191. Варто двічі подумати, перш ніж підтримувати будь-який соціальний конфлікт, який не проходить між владною елітою (яка володіє технологією) та звичайною публікою (над якою технологія простирає свою владу). З одного боку, інші конфлікти мають тенденцію відволікати увагу від важливих конфліктів (між владною елітою та звичайними людьми; між технологією та природою); з іншого боку, інші конфлікти можуть підсилювати технологізацію, оскільки кожна сторона в такому конфлікті хоче використовувати силу технології щоб здолати свого супротивника. Це добре помітно в міждержавних конфліктах, а також в етнічних конфліктах усередині держави.

Наприклад, в Америці багато лідерів чорного руху жадають посилити владу американських негрів, поміщаючи їх у ряди технологічно-владної еліти. Вони хочуть, щоб було більше чорних чиновників, учених, бізнесменів, тощо. Роблячи це вони допомагають технологічній системі поглинути афроамериканську культуру. Узагалі кажучи, варто підтримувати тільки ті соціальні конфлікти, які укладаються в рамки відносин "владна еліта проти звичайних людей" "технологія проти природи".

192. Відмова від підтримки етнічних конфліктів також означає відмову від войовничого захисту прав меншин (див. пункти 21, 29). Навпаки, революціонери повинні підкреслювати той факт, що хоча меншини страждають у тому чи іншому ступені від нерівності, але ця нерівність не є першорядною. Наш справжній ворог—індустріально-технологічна система, і в боротьбі проти неї етнічні розбіжності не мають значення.

193. Той тип революції, який ми маємо на увазі не обов'язково включає збройне повстання проти якого-небудь уряду. Вона може включати чи не включати фізичне насильство, але вона не буде ПОЛІТИЧНОЮ революцією. Її фокус—технологія та економіка, а не політика. [32]

194. Ймовірно, революціонери повинні навіть УНИКАТИ захоплення політичної влади, будь то законними чи незаконними засобами, доки індустріальна система не буде доведена до критичної точки і не продемонструє свою провальність в очах більшості людей. Припустимо, наприклад, що якась «зелена» партія виграє вибори і отримає контроль над Конгресом Сполучених Штатів. Щоб не зрадити і не розмити свою ідеологію, вона буде змушена вжити рішучих заходів для перетворення економічного зростання на економічний спад. Для пересічної людини результати будуть катастрофічними: буде масове безробіття, дефіцит товарів тощо. Навіть якщо найгірших наслідків вдасться уникнути завдяки надлюдським зусиллям управління, люди все одно будуть змушені відмовитися від розкоші, до якої вони звикли. Невдоволення зростатиме, «зелена» партія буде усунена з посади, а революціонери зазнають серйозної поразки. З цієї причини революціонери не повинні намагатися здобути політичну владу, доки система не опиниться в такому хаосі, що будь-які труднощі будуть розглядатися як результат провалу самої промислової системи, а не політики революціонерів. Революція проти технології, ймовірно, буде революцією аутсайдерів, революцією знизу, а не згори.

195. Революція повинна бути міжнародною і всесвітньою. Її не вдасться здійснити країна за країною. Кожен раз, коли пропонується, щоб, наприклад, Сполучені Штати скоротили технологічний прогрес або економічне зростання, люди впадають в істеріку і починають кричати, що якщо ми відстанемо в технології, японці випередять нас. Святі роботи! Світ вийде з орбіти, якщо японці коли-небудь продадуть більше автомобілів, ніж ми! (Націона-

лізм є великим промоутером технологій.) Більш резонансним запереченням полягають у тому, що якщо відносно демократичні країни світу відстануть у технологічному розвитку, а такі неприємні, диктаторські країни, як Китай, В'єтнам і Північна Корея, продовжуватимуть прогресувати, то зрештою диктатори можуть завоювати світове панування. От чому індустріальна система повинна бути атакована всіма націями одночасно, наскільки це можливо. Правда, немає гарантії, що промислова система може бути знищена приблизно одночасно в усьому світі, і навіть можна уявити, що спроба повалити систему може призвести до домінування системи диктаторами. Це ризик, на який треба піти. І він вартий того, оскільки різниця між «демократичною» індустріальною системою та такою ж, але контрольованою диктаторами, невелика порівняно з різницею між індустріальною системою та неіндустріальною. [33] Можна навіть стверджувати, що індустріальна система, контрольована диктаторами, була б бажанішою, оскільки системи, контрольовані диктаторами, зазвичай виявляються неефективними, а отже, ймовірніше, що вони розпадуться. Гляньте на Кубу.

196. Революціонери можуть розглянути можливість підтримки заходів, які сприяють об'єднанню світової економіки в єдине ціле. Угоди про вільну торгівлю, такі як NAFTA та GATT, ймовірно, шкідливі для довкілля в короткостроковій перспективі, але в довгостроковій перспективі вони можуть бути вигідними, оскільки сприяють економічній взаємозалежності між країнами. Буде легше зруйнувати індустріальну систему в усьому світі, якщо світова економіка буде настільки об'єднаною, що її крах в будь-якій великій країні призведе до її краху у всіх індустріалізованих країнах.

197. Дехто гне лінію, що сучасна людина має занадто велику владу, занадто великий контроль над природою; вони виступають за більш пасивну позицію з боку людства. У кращому випадку ці люди не розуміють, що кажуть, оскільки не розрізняють владу **ВЕЛИКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ** і владу **ІНДИВІДІВ** та **МАЛИХ ГРУП**. Відстоювати позицію безсилля та пасивності—це помилка, тому що люди **ПОТРЕБУЮТЬ** влади. Сучасна людина як колективна сутність—тобто індустріальна система—має колосальну владу над природою, і ми (ФС) вважаємо це злом. Але сучасні **ІНДИВІДИ** та **МАЛІ ГРУПИ ІНДИВІДІВ** мають далеко менше влади, ніж первісні люди. Взагалі кажучи, величезна влада "сучасної людини" над природою здійснюється не окремими особами чи малими групами, а великими організаціями. У тій мірі, в якій середній сучасний **ІНДИВІД** може користуватися силою технології, йому дозволяється робити це лише в межах вузьких обмежень і лише під наглядом та контролем системи. (На все потрібна ліцензія, а ця ліцензія дається з цілим набором правил та обмежень). Індивід має тільки ту технологічну владу, яку система вирішила йому надати. Його **ОСОБИСТА** влада над природою мізерна.

198. Первісні **ІНДИВІДИ** та **МАЛІ ГРУПИ** фактично мали значну владу над природою; чи краще сказати, **ВСЕРЕДИНІ** природи. Коли первісна людина потребувала їжі, вона знала, як знайти і приготувати їстівні корінці, як вистежити дичину і вполювати її за допомогою саморобної зброї. Вона знала, як захиститися від спеки, холоду, дощу, небезпечних тварин тощо. Але первісна людина завдавала природі відносно невеликої шкоди, оскільки **КОЛЕКТИВНА** сила первісного суспільства була незначною порівняно з **КОЛЕКТИВНОЮ** силою індустріального суспільства.

199. Замість того, щоб закликати до безсилля та пасивності потрібно доводити, що влада **ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ** повинна бути зламана, і що це значно **ЗМІЦНИТЬ** владу та волю **ІНДИВІДІВ** і **МАЛИХ ГРУП**.

200. Доки індустріальна система не буде розтрощена дощенту, руйнування цієї системи має бути **ЄДИНОЮ** метою революціонерів. Інші цілі відвертатимуть увагу та енергію від головної мети. Що ще важливіше, якщо революціонери дозволять собі мати будь-яку іншу мету, окрім руйнування технології, вони будуть спокушені використовувати технологію як інструмент для досягнення цієї іншої мети. Якщо вони піддадуться цій спокусі, то втраплять назад у технологічну пастку, оскільки сучасна технологія є єдиною, щільно організованою системою, так що, аби зберегти **# ЯКУ-НЕБУДЬ** технологію, людина виявляється змушеною зберегти **БІЛЬШІСТЬ** технології, а отже, в результаті жертвує лише символічною кількістю технології.

201. Припустимо, наприклад, що революціонери взяли за мету «соціальну справедливість». Людська природа є такою, яка вона є, соціальна справедливість не настає спонтанно; її доведеться впроваджувати силою. Щоб впровадити її, революціонери повинні будуть зберегти централізовану організацію та контроль. Для цього їм знадобляться швидкі засоби транспорту та зв'язку на великі відстані, а отже, і всі технології, необхідні для підтримки транспортних та комунікаційних систем. Щоб нагодувати і одягти бідних, їм довелося б використовувати сільськогосподарські та промислові технології. І так далі. Отже, спроба забезпечити соціальну справедливість змусила б їх зберегти більшість частин технологічної системи. Невже, щоб ми мали щось проти соціальної справедливості, але не можна дозволити, щоб вона стала на заваді повалення технологічної системи.

202. Революціонерам було б безнадійно намагатися атакувати систему, не використовуючи **ДЕЯКІ** сучасні технології. Як мінімум, вони повинні використовувати засоби масової інформації для поширення свого послання. Але вони повинні використовувати сучасні технології лише з **ОДНІЄЮ** метою: для атаки на технологічну систему.

203. Уявіть собі алкоголіка, який сидить перед бариллом вина. Припустимо, він починає говорити собі: «Вино не зашкодить, якщо вживати його в помірних кілько-

стях. Кажуть, що невеликі кількості вина навіть корисні для здоров'я! Мені не зашкодить, якщо я вип'ю лише один келих...». Ви знаєте, що буде далі. Ніколи не забувайте, що людство з його технологіями—це як алкоголік із барилом вина.

204. Революціонери повинні мати якнайбільше дітей. Існують переконливі наукові докази того, що соціальні погляди значною мірою успадковуються. Ніхто не стверджує, що соціальні погляди є прямим результатом генетичної конституції людини, але, як видається, риси особистості частково успадковуються, і певні риси особистості в контексті нашого суспільства роблять людину більш схильною до тих чи інших соціальних поглядів. Були висловлені заперечення проти цих висновків, але вони є слабкими і, здається, мають ідеологічне підґрунтя. У будь-якому разі, ніхто не заперечує, що діти, як правило, мають соціальні погляди, схожі на погляди своїх батьків. З нашої точки зору, не має великого значення, чи передаються ці погляди генетично, чи через виховання в дитинстві. У будь-якому випадку вони ПЕРЕДАЮТЬСЯ.

205. Лихо в тім, що багато людей, які схильні до повстання проти індустріальної системи також стурбовані проблемами перенаселення, тому вони схильні мати мало дітей чи не мати їх зовсім. Таким чином, вони можуть передати світ людям, які підтримують або принаймні приймають індустріальну систему. Щоб забезпечити сильне наступне покоління революціонерів, нинішнє покоління повинне активно розмножитись. Роблячи це, вони лише злегка погіршать проблему населення. А важливою проблемою є позбавлення від індустріальної системи, тому що після її зникнення населення світу неминуче зменшиться (див. пункт 167); тоді як, якщо індустріальна система виживе, вона продовжить розробляти нові технології виробництва продуктів харчування, які можуть дозволити населенню світу продовжувати зростати майже нескінченно.

206. Що стосується революційної стратегії, єдині пункти, на яких ми наполягаємо абсолютно, це те, що єдиною неоспоримою метою має бути ліквідація сучасної технології, і жодній іншій меті не можна дозволити конкурувати з цією. В іншому ж революціонери повинні застосовувати емпіричний підхід. Якщо досвід їм показує, що деякі з рекомендацій, викладених у попередніх пунктах, не дають добрих результатів, то ці рекомендації варто відкинути.

ДВА ВИДИ ТЕХНОЛОГІЙ

207. Можливо, нам заперечать, що запропонована нами революція потерпить поразку оскільки (як стверджують), протягом історії технологія завжди прогресувала, і ніколи навпаки, а тому технологічний регрес неможливий. Але це твердження хибне.

208. Ми розрізняємо два види технології, які ми бу-

демо називати малою технологією (технологією малих масштабів) та організаційно-залежною технологією. Мала технологія—така, якою малі громади можуть користуватись без зовнішньої підтримки. Організаційно-залежна технологія ж—це та, що залежить від широкомасштабної соціальної організації. Нам не відомі жодні значні випадки регресу малої технології. Але організаційно-залежна технологія ДІЙСНО регресує, коли руйнується соціальна організація, від якої вона залежить. Приклад: коли Римська Імперія розпалася, мала технологія римлян збереглася, тому що будь-який кмітливий сільський ремісник міг побудувати, наприклад, водяний млин, будь-який умілий коваль міг виготовити сталь римським методом, і так далі. Але організаційно-залежна технологія римлян ТАКИ регресувала. Їхні акведуки занепали й ніколи більше не були відновлені. Їхні техніки будівництва доріг були втрачені. Римська система міської санітарії була забута, так що лише нещодавно санітарно-гігієнічне забезпечення європейських міст зрівнялося з тим, що було в Стародавньому Римі.

209. Причина, через яку нам здається, що технологія завжди прогресує, у тому, що за сторіччя-два до Промислової Революції вся технологія була маломасштабною. Але більшість технологій, розроблених із часу Індустріальної Революції є організаційно-залежними. Візьміть для прикладу холодильник. Без деталей, виготовлених заводським способом чи виробничих потужностей постіндустріального машинобудівного заводу кільком місцевим ремісникам було б практично неможливо побудувати холодильник. Якщо б якимось дивом їм все-таки вдалося б його побудувати, він був би ні до чого без надійного джерела електроенергії. Ну, можна побудувати греблю й установити генератор. Для генераторів потрібно багато мідного дроту. Уявіть собі, як би вони намагалися виготовити такий дріт без сучасних машин. А відкіля взяти газ, додатний для охолодження? Було б набагато легше спорудити льодовню чи зберігати їжу шляхом сушіння або консервування, як це і робили до винаходу холодильника.

210. Тож очевидно, що якби індустріальна система колись була повністю зруйнована, холодильна технологія швидко б зникла. Те саме стосується й інших організаційно-залежних технологій. І якби ця технологія була втрачена на одне покоління, то на її відновлення пішли би століття, так само як пішли століття на те, щоб створити її вперше. Збережені технічні книги будуть нечисленні та розгублені. Індустріальне суспільство, якщо його будувати з нуля без зовнішньої допомоги, можна побудувати лише поетапно: вам потрібні інструменти, щоб зробити інструменти, щоб зробити інструменти, щоб зробити інструменти... Необхідний тривалий процес економічного розвитку та прогресу в соціальній організації. І навіть за відсутності ідеології, що протистойть технології, немає підстав вважати, що хто-небудь буде зацікавлений у відновленні індустріального суспільства. Ентузіазм до «прогресу» є феноменом, характерним для сучасної фор-

ми суспільства, і виглядає так, ніби він не існував до 17 століття або близько того.

211. У пізньому Середньовіччі існували чотири основні цивілізації, які були приблизно однаково «розвинені»: Європа, ісламський світ, Індія та Далекий Схід (Китай, Японія, Корея). Троє з цих цивілізацій залишалися більш стабільними, і лише Європа стала динамічною. Ніхто не знає, чому Європа стала динамічною в той час; історики мають свої теорії, але це лише спекуляції. У будь-якому разі, очевидно, що швидкий розвиток у напрямку технологічної форми суспільства відбувається лише за особливих умов. Тому немає підстав припускати, що тривалий технологічний регрес не можна заподіяти.

212. Чи може суспільство ЗГОДОМ знову розвинутися в напрямку індустріально-технологічної форми? Можливо, але немає потреби про це турбуватися, адже ми не можемо передбачити чи контролювати події через 500 чи 1000 років. Ці проблеми будуть вирішувати люди, які житимуть у той час.

НЕБЕЗПЕКА ЛІВАЦТВА

213. Через свою потребу в бунті та приналежності до руху, ліваки або особи подібного психологічного типу часто долучаються до бунтівного чи активістського руху, цілі та склад якого попервах не є лівими. Приплив ліваків може легко перетворити нелівацький рух у лівацький, так що лівацькі цілі замінюють або спотворюють початкові цілі руху.

214. Щоб уникнути цього, рух, який звеличує природу і виступає проти технології, повинен зайняти рішучу антилівацьку позицію і уникати будь-якої співпраці з лівими. Лівацтво в довгостроковій перспективі несумісне з дикою природою, людською свободою та ліквідацією сучасних технологій. Ліваки—колективісти; їх мета—з'єднати разом увесь світ (природу та людство) у єдине ціле. Але це передбачає управління природою і життям людини з боку організованого суспільства, а для цього потрібні передові технології. Неможливо створити взаємоз'єднаний світ без швидкого транспорту та комунікацій, неможливо змусити всіх людей любити одне одного без витончених психологічних технік, неможливо створити «планове суспільство» без необхідної технологічної бази. Більше того, лівацтвом рушить жага до влади, і ліваки прагнуть влади на колективній основі, через ототожнення себе з масовим рухом чи організацією. Ліваки навряд чи коли-небудь відмовляться від технології, тому що вона є надто цінним джерелом колективної влади.

215. Анархіст [34] теж прагне влади, але він прагне її для індивідів та малих груп; він хоче щоб індивіди та малі групи могли контролювати обставини свого власного життя. Він протистоїть технології, оскільки вона робить малі групи залежними від великих організацій.

216. Може здатися, що деякі ліваки протистоять технології, але вони це робитимуть тільки доки самі вони будуть аутсайдерами, а технологічну систему будуть контролювати неліви. Якщо лівацька ідеологія стане коли-небудь домінантною в суспільстві, технологічна система стане інструментом у руках ліваків і вони з ентузіазмом будуть підтримувати її ріст. Таким чином, вони повторюватимуть поведінку, яку ліваки багаторазово продемонстрували в минулому. Коли більшовики в Росії були аутсайдерами, вони хоробро боролися проти цензури і таємної поліції, вони захищали самовизначення національних меншин, тощо; але як тільки вони самі прийшли до влади, то встановили ще жорсткішу цензуру і створили ще безжальнішу таємну поліцію, ніж ту, що існувала за часів царів та гнітили національні меншини так само, а може й сильніше, ніж це робили царі. У Сполучених Штатах кілька десятиліть тому, коли ліваки були меншістю в університетах, лівацькі професори були затятими поборниками академічної свободи, але сьогодні, у тих університетах, де ліваки стали домінувати, вони показали, що готові позбавити всіх інших академічної свободи (Це називається "політична коректність"). Те ж саме відбудеться і з ліваками та технологією: вони будуть використовувати її для придушення всякого інакомислення, якщо коли-небудь здобудуть над нею контроль.

217. У попередніх революціях ліваки найбільш жадного до влади типу неодноразово спочатку співпрацювали з нелівими революціонерами, а також із лівими, які мали більш лібертаріанські погляди, а потім зраджували їх, захоплюючи владу собі. Робесп'єр зробив це під час Французької Революції, більшовики—під час Російської Революції, комуністи в Іспанії 1938 року, а Кастро та його послідовники—на Кубі. Знаючи минулу історію ліваків, сьогодні для не-лівих революціонерів було б украй нерозумно співробітничати з ними сьогодні.

218. Різні мислителі зазначали, що лівацтво є своєрідною релігією. Лівацтво не є релігією в строгому сенсі, оскільки ліва доктрина не постулює існування якоїсь надприродної істоти. Але для ліваків лівацтво відіграє психологічну роль, подібну до тієї, яку релігія відіграє для деяких людей. Ліваку ПОТРІБНО вірити в лівацтво; воно відіграє життєво важливу роль у його психологічній економії. Його переконання нелегко змінити логікою чи фактами. Він глибоко переконаний, що лівацтво є морально Правильним з великої літери, і що він має не тільки право, але й обов'язок нав'язувати лівацьку мораль кожному. (Однак багато людей, яких ми називаємо «ліваками», не вважають себе ліваками й не описують свою систему переконань як ліву. Ми використовуємо термін «лівацтво», тому що не знаємо кращого слова для позначення спектру пов'язаних переконань, який включає фемінізм, рухи за права геїв, політичну коректність тощо, а також тому, що ці рухи мають сильну спорідненість з колишніми ліваками. Див. пункти 227-230.)

219. Лівацтво є тоталітарною силою. Скрізь, де ліваки перебувають при владі, вони прагнуть проникнути в усі сфери приватного життя і змусити думки кожного відповідати лівим ідеалам. Частково це пояснюється квазірелігійним характером лівацтва: все, що суперечить лівим переконанням уособлює Гріх. Більш важливо, що лівацтво є тоталітарною силою через прагнення ліваків до влади. Лівак прагне задовольнити свою потребу в процесі влади через ідентифікацію себе з суспільним рухом і намагається пройти через процес влади, допомагаючи досягати цілей руху (див. пункт 83). Але незалежно від того, наскільки далеко рух просунувся у досягненні своїх цілей, лівак ніколи не задоволений, бо його активізм є сурогатною діяльністю (див. пункт 41). Тобто, справжнім мотивом лівака є не досягнення явних цілей лівацтва; насправді його мотивує почуття влади, яке він отримує від боротьби за соціальну мету і її досягнення. Отже, лівак ніколи не задоволений тими цілями, яких він уже досяг; його потреба в процесі влади постійно жене його до досягнення якоїсь нової мети. Лівак хоче рівних можливостей для меншин. Коли цього досягають, він наполягає на статистичній рівності досягнень меншин. І доки хтось ховає в куточку своєї свідомості негативне ставлення до якоїсь меншини, лівак мусить його перевиховати. І етнічних меншин недостатньо; ніхто не може мати негативного ставлення до гомосексуалістів, інвалідів, товстих людей, старих людей, потворних людей і так далі, і далі, і далі. Недостатньо, щоб громадськість була поінформована про шкоду куріння; на кожній пачці сигарет має бути нанесено попередження. Потім реклама сигарет має бути обмежена, якщо не заборонена зовсім. Активісти не заспокоюються, поки тютюн заборонять, а після цього візьмуться за алкоголь, шкідливу їжу тощо. Активісти боролися проти грубого насильства над дітьми, що є розумним. Але тепер вони хочуть заборонити навіть шльопати дитину. Коли вони доможуться цього, то захочуть заборонити ще щось, що вважають шкідливим, потім ще щось, а потім ще щось. Вони не заспокоюються, поки не одержать повний контроль над усяким вихованням дітей. А потім вони виберуть собі інше поле діяльності.

220. Припустимо, ви попросили ліваків скласти список ВСІХ проблем суспільства, а потім припустимо, ви запровадили ВСІ соціальні зміни, яких вони вимагали. Можна з упевненістю сказати, що за кілька років більшість ліваків знайде щось нове, на що можна було б скаржитися, деяке нове соціальне "зло" яке вимагає виправлення—повторимо, що лівака мотивує не так занепокоєння проблемами суспільства, скільки потреба задовольнити своє прагнення влади, нав'язуючи суспільству свої рішення.

221. Через обмеження, накладені на їхні думки та поведінку високим рівнем соціалізації, багато ліваків надсоціалізованого типу не можуть прагнути влади так, як це роблять інші люди. Для них прагнення до влади має тільки один морально прийнятний варіант, а саме нав'язування своєї моралі всім іншим.

222. Ліваки, особливо надсоціалізованого типу, являють собою Істинних Вірян, у розумінні книжки Еріка Хоффера "Істинний Вірянин (або істинновіруючий)". Але не всі Істинні Віряни мають такий самий психологічний тип, як ліваки. Мабуть, істинно вірний нацист, наприклад, психологічно дуже відрізняється від істинно вірного лівого. Завдяки своїй палкій відданості справі, Істинні Віряни є корисним, а може й необхідним, компонентом будь-якого революційного руху. Це створює проблему, з якою, мусимо визнати, ми не знаємо, як впоратися. Ми не уявляємо, як використовувати енергію Істинних Вірян у революції проти технології. Наразі все, що ми можемо сказати, це те, що жоден Істинний Вірянин не буде надійним рекрутом для революції, якщо його відданість не обмежується виключно знищенням технологій. Якщо він відданий також іншому ідеалу, він може захотіти використовувати технології як інструмент для досягнення цього іншого ідеалу (див. пункти 200, 201).

223. Деякі читачі можуть зауважити: "Всі ці розмови про ліваків - суцільна дурниця. Я знаю Джона та Джейн, вони ліві, й у них немає всіх цих тоталітарних тенденцій". Вірно, багато ліваків, можливо навіть більшість—це порядні люди, які щиро вірять у терпимість до цінностей інших (до деякої межі), і вони не стали б використовувати деспотичні методи для досягнення своїх соціальних цілей. Наші зауваження щодо ліваків не звернені проти кожного окремого лівака, а описують загальний характер лівацтва як руху. А загальний характер руху не обов'язково визначається чисельним співвідношенням різних типів людей, залучених у цей рух.

224. Ті люди, які приходять до влади в лівих рухах звичайно відносяться до типу найбільш жадібних до влади, оскільки саме вони сильніше за все до цього прагнуть. Коли такі особистості захоплюють владу в лівому русі, багато ліваків більш м'якого типу внутрішньо не схвалюють багато дій лідерів, але не можуть наважитися протистояти їм. Їм ПОТРІБНА їхня віра в рух, і оскільки вони не можуть відмовитися від цієї віри, вони слідуєть за своїми лідерами. Правда, ДЕЯКІ ліві мають мужність протистояти виниклим тоталітарним тенденціям, але, як правило програють, тому що жадні до влади типи краще організовані, більш безжальні і макіавеллістичні, і подбали про те, щоб створити собі міцний владний фундамент.

225. Ці явища чітко проявилися в Росії та інших країнах, які були захоплені ліваками. Аналогічно, до розпаду комунізму в СРСР, ліваки Заходу рідко критикували цю країну. Притиснуті до стінки, вони могли визнати, що СРСР зробив багато помилок, та після цього зразу намагалися знайти виправдання для комуністів та починали говорити про недоліки Заходу. Вони завжди виступали проти військового опору Заходу комуністичній агресії. Ліваки в усьому світі рішуче виступали проти військових дій США у В'єтнамі, але коли СРСР вторгся в Афганістан, вони не зробили нічого. Не те, щоб вони схвалювали дії

Радянського Союзу; але через свою ліву віру, вони просто не могли змусити себе стати в опозицію до комунізму. Сьогодні в тих університетах, де домінує «політична коректність», ймовірно, є багато ліваків, які приватно не схвалюють придушення академічної свободи, але все одно змирилися з ним.

226. Отже, той факт, що багато окремих ліваків є особисто м'якими та досить толерантними людьми, жодним чином не заважає лівацтву в цілому мати тоталітарну тенденцію.

227. Наше обговорення лівого руху має серйозне слабе місце. Все ще не ясно, що ми розуміємо під словом "лівак". Але очевидно з цим нічого не зробиш. Сучасне лівацтво роздроблене на цілий спектр активістських рухів. Однак не всі активістські рухи є лівими, а деякі з них (наприклад, радикальний енвайронменталізм) очевидно містять у собі особистості обох типів, як лівих, так і не-лівих, котрі мали би знати, що не варто співпрацювати з ліваками. Різновиди лівих плавно переходять у різновиди не-лівих, і нам самим часто буває важко вирішити, чи є дана особа ліваком чи ні. Доти, доки ця проблема не вирішена в цілому, наше уявлення про лівацтво визначається обговоренням, яке ми навели в цій статті, і ми можемо лише порадити читачеві вирішувати самому, хто лівак, а хто ні.

228. Але буде корисно перелічити деякі критерії для розпізнання лівака. Однак, звичайно, не можна брати їх за догму. Деякі особи можуть відповідати кільком критеріям, не будучи ліваками, а деякі ліваки можуть не відповідати жодному з критеріїв. Знову ж таки, ви просто повинні судити самостійно.

229. Лівак орієнтований на широкомасштабний колективізм. Він наголошує на обов'язок індивіда служити суспільству і обов'язок суспільства піклуватися про індивіда. Він негативно ставиться до індивідуалізму. Він часто вживає моралістський тон. Він, як правило, виступає за контроль над зброєю, сексуальну освіту та інші психологічно «просвітницькі» методи навчання, за соціальне планування, за акції утвердження, за мультикультуралізм. Він ототожнює себе з жертвами. Він виступає проти конкуренції та насильства, але часто знаходить виправдання для тих лівих, які вчиняють насильство. Він залюбки користується лівацькими слоганами, такими як "расизм" "сексизм" "гомофобія" "капіталізм" "імперіалізм" "неоколоніалізм" "геноцид" "соціальні зміни" "соціальна справедливість" "соціальна відповідальність". Мабуть, найбільш характерною рисою лівака є його схильність симпатизувати таким рухам: фемінізм, права геїв, етнічні права, права інвалідів, права тварин, політична коректність. Той, хто сильно симпатизує ВСІМ цим рухам, майже напевно є ліваком. [36]

230. Більш небезпечні ліваки, тобто ті, хто найбільше жадають влади, часто характеризуються зарозумілістю або догматичним підходом до ідеології. Однак, найнебезпечнішими ліваками можуть бути певні надсоціалізова-

ні типи, які уникають дратівливих проявів агресивності і не афішують свою лівизну, але тихо і непомітно працюють над просуванням колективістських цінностей, «просвітницьких» психологічних технік соціалізації дітей, залежності індивіда від системи тощо. Ці криптоліваки (як ми можемо їх назвати) своїми практичними діями нагадують буржуазних типів, але відрізняються від них психологією, ідеологією та мотивацією. Звичайний буржуа намагається підпорядкувати людей системі, щоб захистити свій спосіб життя, або робить це просто через конвенційність своїх поглядів. Криптолівак намагається підпорядкувати людей системі, тому що він є Істинно Вірний колективістській ідеології. Криптолівак відрізняється від пересічного лівого надсоціалізованого типу тим, що його бунтівний імпульс слабший і він більш надійно соціалізований. Він відрізняється від звичайного добре соціалізованого буржуа тим, що в ньому є якась глибока порожнеча, яка змушує його віддатися справі й зануритися в колективізм. І, можливо, його (добре сублімований) потяг до влади сильніший, ніж у середньостатистичного буржуа.

ОСТАННЄ ЗАУВАЖЕННЯ

231. Протягом цієї статті ми робили неточні заяви та твердження, які вимагають застережень та уточнень; і деякі з цих тверджень можуть бути просто хибними. Брак інформації і потреба в стислості унеможливили для нас формулювання наших положень більш чітко чи надання необхідних уточнень. І звичайно, в дискусії такого роду кожний покладається в основному на інтуїтивні судження, які часом можуть бути помилковими. Тож не стверджуємо, що ця стаття виражає більше, ніж грубе наближення до істини.

232. Все одно ми цілком певні, що загальна картина, зображена тут, в основному коректна. Ми зобразили сучасну форму лівацтва як явища, специфічного для нашого часу, і як симптом руйнування процесу влади. Але ми, можливо, помиляємося в цьому. Надсоціалізовані люди, які намагаються задовольнити свою потребу у владі нав'язуванням своєї моралі іншим, існують іздавна. Але ми ДУМАЄМО, що визначальна роль, яку грають почуття меншовартості, низька самооцінка, почуття безсилля, ототожнення себе з жертвами людьми, які самі жертвами не є—це виняткова особливість сучасних ліваків. Ототожнення себе з жертвами якоюсь мірою спостерігалось в лівацтві 19 століття та ранньому християнстві, але як ми можемо бачити, симптоми меншовартості тощо були значно менш очевидними в цих рухах, або в будь-яких інших рухах, ніж у сучасному лівацтві. Але ми не можемо з упевненістю стверджувати, що до сучасного лівацтва таких рухів не існувало. Це важливе питання, на яке повинні звернути свою увагу історики.

Примітки

[1] (Пункт 19) Ми стверджуємо, що ВСІ, або більшість хуліганів та жорстоких конкурентів страждають від почуття неповноцінності.

[2] (Пункт 25) У вікторіанську епоху багато надсоціалізованих людей страждало від серйозних психологічних проблем унаслідок придушення своїх сексуальних почуттів. Фрейд очевидно базував свої теорії на людях такого типу. Сьогодні фокус соціалізації змістився з сексу на агресію.

[3] (Пункт 27) Не обов'язково включаючи фахівців в інженерній справі чи "точних" науках.

[4] (Пункт 28) Є багато представників середнього та вищого класів, які протистоять деяким із цих цінностей, але зазвичай їх опір більш-менш прихований. Такий опір проявляється у ЗМІ лише дуже обмежено. Головний напір пропаганди в нашому суспільстві підтримує заявлені цінності. Основна причина того, що ці цінності стали, так би мовити, офіційними цінностями нашого суспільства в тім, що вони корисні для індустріальної системи. Насильство засуджується, оскільки воно порушує функціонування системи. Расизм засуджується оскільки етнічні конфлікти також руйнують систему, а дискримінація марнує таланти членів меншин, які можуть бути корисні для системи. Бідність необхідно "вилікувати" оскільки нижчий клас створює проблеми для системи, а контакт із нижчим класом знижує моральний дух інших класів. Жінок заохочують робити кар'єру, оскільки їхні таланти корисні системі, і що більш важливо, тому, що маючи постійну роботу жінки стають більш інтегрованими в систему та сильніше прив'язуються до неї, ніж до своєї родини. Це сприяє ослабленню сімейної солідарності. (Лідери системи говорять, що зміцнюють родину, але насправді вони хочуть, щоб родина служила ефективним інструментом для соціалізації дітей відповідно до потреб системи. Ми стверджуємо в пунктах 51, 52, що система не може дозволити родині чи іншій малій соціальній групі бути сильною та автономною).

[5] (Пункт 42) Можуть стверджувати, що більшість людей не хоче приймати рішення самостійно, і дозволяє лідерам думати за них. У цьому є своя правда. Люди люблять приймати власні рішення у дрібних справах, але прийняття рішень щодо складних, фундаментальних питань вимагає зіткнення з психологічним конфліктом, а більшість людей ненавидить психологічні конфлікти. Тому вони схильні покладатися на інших у прийнятті складних рішень. Але це не означає, що їм подобається, коли рішення нав'язуються їм без можливості вплинути на ці рішення. Більшість людей—конформісти, а не лідери, але їм подобається мати прямий особистий доступ до своїх лідерів, вони хочуть мати можливість впливати на лідерів і певною мірою брати участь у прийнятті навіть складних рішень. Принаймні в такій мірі їм потрібна автономія.

[6] (Пункт 44) Деякі з перерахованих симптомів характерні також для тварин у клітках. Появу цих симптомів через труднощі з реалізацією процесу влади можна пояснити так: загальноприйняте уявлення про природу людини говорить, що втрата цілей, досягнення яких вимагає зусиль, приводить до нудьги, і якщо ця нудьга продовжується довго, це веде до депресії. Немоżliвість досягнення мети приведе до фрустрації та меншовартості. Фрустрація веде до гніву, гнів—до агресії, яка часто виражається в насильстві над подружжям або дітьми. Доведено, що тривала фрустрація звичайно призводить до депресії, і ця депресія викликає почуття провини, порушення сну й апетиту, негативні почуття щодо себе. Ті, хто схильний до депресії шукають протироту в задоволеннях; звідси ненаситний гедонізм та надлишковий секс зі збоченнями як засобами отримання нових відчуттів. Нудьга також приводить до активного пошуку насолод, оскільки люди, втрачаючи інші цілі часто знаходять ціль у насолоді.

Вищесказане є спрощенням. Реальність є більш складною, і, звичайно, позбавлення влади не є ЄДИНОЮ причиною описаних симптомів. До речі, коли ми згадуємо про депресію, ми не обов'язково маємо на увазі депресію, яка є настільки серйозною, що її потрібно лікувати у психіатра. Часто мова лише про легкі форми депресії. А коли ми говоримо про цілі, ми не обов'язково маємо на увазі довгострокові, продумані цілі. Для багатьох або більшості людей протягом більшої частини історії людства цілі існування від руки до рота (просто забезпечувати себе і свою сім'ю їжею з дня на день) були цілком достатніми.

[7] (Пункт 52) Часткове виключення може бути зроблено для декількох пасивних, замкнутих груп, таких як аміші, які мають незначний вплив на суспільство в цілому. Окрім них, у сучасній Америці існують деякі справжні невеликі спільноти. Наприклад, молодіжні банди та «секти». Всі вважають їх небезпечними, і вони дійсно є такими, оскільки члени цих груп лояльні насамперед один до одного, а не до системи, тому система не може їх контролювати. Або візьмемо циган. Цигани зазвичай уникають покарання за крадіжки та шахрайство, оскільки їхня лояльність така, що вони завжди можуть залучити інших циган, які дадуть свідчення, що «доказують» їхню невинність. Очевидно, система опинилася б у серйозній скруті, якби занадто багато людей належали до таких груп. Деякі китайські мислителі початку 20 століття, які займалися модернізацією Китаю, визнали необхідність розбиття дрібних соціальних груп, таких як сім'я: «(За словами Сунь Ят-сена) китайський народ потребував нового сплеску патріотизму, який би привів до перенесення лояльності від сім'ї до держави. ... (За словами Лі Хуанга) традиційні прив'язаності, особливо до сім'ї, варто відкинути, якщо ми хочемо розвинути в Китаї націоналізм». (Chester C. Tan, *Chinese Political Thought in the Twentieth Century*, сторінка 125, сторінка 297.)

[8] (Пункт 56) Так, ми знаємо, що Америка 19 століття мала свої проблеми, і серйозні, але заради стислості ми

мусимо висловлюватися спрощеними термінами.

[9] (Пункт 61) Ми залишаємо осторонь нижчий клас, і говоримо про основний прошарок.

[10] (Пункт 62) Деякі соціологи, освітяни, фахівці з «психічного здоров'я» та подібні до них роблять все можливе, аби перевести соціальні потреби до групи 1, намагаючись забезпечити всім задовільне соціальне життя.

[11] (Пункти 63, 82) Чи є прагнення до нескінченного накопичення матеріальних благ насправді штучним творінням рекламної та маркетингової індустрії? Безумовно, вродженого прагнення людини до накопичення матеріальних благ не існує. Існувало багато культур, у яких люди задовольнялися невеликим матеріальним статком зверх того, який необхідний для задоволення фізичних потреб (австралійські аборигени, традиційна мексиканська сільська культура, деякі африканські культури). З іншого боку, існувало багато доіндустріальних культур, у яких матеріальне збагачення відіграло важливу роль. Так що ми не можемо стверджувати, що сьогодняшня культура споживання є виключно творінням рекламної та маркетингової індустрії. Але очевидно, що вона відіграла важливу роль у створенні цієї культури. Великі корпорації, які витрачають мільйони на рекламу, не викидали б стільки грошей, якби це не приносило солідного прибутку, який повертається за рахунок збільшення продажів. Один із членів ФС кілька років тому зустрів менеджера з продажу, який був достатньо відвертим, щоб сказати йому: «Наша робота полягає в тому, щоб змусити людей купувати речі, які вони не хочуть і не потребують». Потім він описав, як не підготовлений новачок може представити людям факти про продукт, але не здійснити жодного продажу, тоді як підготовлений і досвідчений професійний продавець здійснить багато продажів тим самим людям. Це показує, що людьми маніпулюють, щоб вони купували речі, яких вони насправді не хочуть.

[12] (Параграф 64) Проблема безцільності здається, стала менш серйозною протягом останніх 15 років, оскільки люди зараз відчувають себе менш захищеними фізично та економічно, ніж раніше, і потреба в безпеці дає їм мету. Але безцільність замінилася розчаруванням через складність досягнення безпеки. Ми наголошуємо на проблемі безцільності, оскільки ліберали та ліві хотіли б вирішити наші соціальні проблеми, змусивши суспільство гарантувати безпеку кожному; але якщо це можна було б зробити, це лише повернуло б проблему безцільності. Справжня проблема полягає не в тому, чи добре чи погано суспільство забезпечує безпеку людей, а в тому, що люди залежать від системи для своєї безпеки, а не мають її у своїх руках. До речі, це є однією з причин, чому деякі люди так хвилюються щодо права на носіння зброї; володіння зброєю дозволяє їм тримати цей аспект своєї безпеки у своїх руках.

[13] (Пункт 66) Зусилля консерваторів щодо зменшення обсягу державного регулювання приносять мало ко-

ристі пересічній людині. По-перше, лише частина регулювань може бути скасована, оскільки більшість з них є необхідними. По-друге, більшість заходів з дерегулювання впливають на бізнес, а не на пересічну людину, тому їх основним ефектом є передача влади від уряду приватним корпораціям. Для пересічної людини це означає, що втручання уряду в її життя замінюється втручанням великих корпорацій, яким може бути дозволено, наприклад, скидати у воду, яка йде до неї, більше хімікатів, які викликають рак. Консерватори лише тримають середню людину за лоха, використовуючи її обурення проти Великого Уряду, щоб просунути Великий Бізнес.

[14] (Пункт 73) Коли хтось схвалює використання пропаганди для якої-небудь мети, він звичайно називає її «просвітою» чи користується схожим евфемізмом. Але пропаганда є пропаганда, незалежно від мети, для якої її використовують.

[15] (Пункт 83) Ми не висловлюємо схвалення чи несхвалення вторгнення в Панаму. Ми використовуємо його лише для ілюстрації.

[16] (Пункт 95) Коли американські колонії перебували під британським правлінням, правові гарантії свободи були значно слабшими, ніж після вступу в силу Американської конституції, проте в доіндустріальній Америці, як до, так і після Війни за незалежність, було більше особистої свободи, ніж після проведення в цій країні Індустріальної революції. Ми цитуємо з книги «Violence in America: Historical and Comparative perspectives, під редакцією Хью Девіса Грема та Теда Роберта Гурра, розділ 12, автор Роджер Лейн, сторінки 476-478: «Прогресивне підвищення стандартів пристойності, а з ним і зростаюча залежність від органів правопорядку (в Америці 19 століття)... були загальними для всього суспільства... Зміна соціальної поведінки є настільки довготривалою і поширеною, що наводить на думку про зв'язок із найбільш фундаментальним сучасним соціальним процесом, а саме з індустріальною урбанізацією... У 1835 році населення Масачусетсу становило близько 660 940 осіб, 81 % з яких були сільськими жителями, в основному доіндустріального укладу, народженими тут же. Його громадяни були звиклі до значної особистої свободи. Будь то візники, фермери чи ремісники, всі вони самі встановлювали свій графік роботи, а характер їхньої праці робив їх фізично незалежними один від одного... Індивідуальні проблеми, гріхи чи навіть злочини, як правило, не були причиною для ширшого соціального занепокоєння... Але подвійний рух—у місто та на завод, який набрав силу в 1835 мав зростаючий вплив на особисту поведінку протягом всього 19 століття, та початку 20-го. Завод вимагав регулярності поведінки, життя, керованого послухом ритмам годинника і календаря, вимогам бригадира і наглядача. У містах і селищах необхідність жити в тісно заселених районах обмежувала багато дій, які раніше не викликали заперечень. Як робітники, так і службовці у великих підприємствах були

взаємозалежними; оскільки робота одного вписувалася в роботу іншого, то справи одного вже не були тільки його справою. Результати нової організації життя і праці стали очевидними до 1900 року, коли близько 76 відсотків з 2 805 346 жителів Массачусетсу були класифіковані як городяни. Багато чого з насильницької чи безладної поведінки, що толерувалася у в неформальному, незалежному суспільстві, не було більше прийнятно в більш формалізованих, кооперативній атмосфері пізнішого періоду... Коротше кажучи, перехід у місто породив більш поступливе, більш соціалізоване, більш «цивілізоване» покоління, ніж його попередники.

[17] (Пункт 117) Апологети системи люблять згадувати випадки, коли на результат виборів вплинули один чи два голоси, але такі випадки рідкісні.

[18] (Пункт 119) "Сьогодні в технологічно розвинутих країнах люди ведуть дуже подібне життя, незважаючи на географічні, релігійні та політичні розходження. Щоденне життя банківського клерка-християнина в Чикаго, клерка-буддиста в Токіо та клерка-комуніста в Москві набагато більш схоже, ніж життя будь-кого з них схоже на життя будь-якої людини, яка жила тисячу років тому. Така схожість—результат спільної технології." L. Sprague de Camp, "The Ancient Engineers," Ballentine edition, сторінка 17. Життя цих банківських клерків НЕ ІДЕНТИЧНЕ. Ідеологія має ДЕЯКИЙ ефект. Але всі технологічні суспільства, щоб вижити, повинні еволюціонувати ПРИБЛИЗНО за тим самим сценарієм.

[19] (Пункт 123) Тільки уявіть, що безвідповідальний генний інженер може створити безліч терористів.

[20] (Пункт 124) Ще одним прикладом небажаних наслідків прогресу медицини може бути відкриття надійних ліків від раку. Навіть якщо вони будуть занадто дорогими, щоб бути доступним кому-небудь крім еліти, вони значною мірою знизять їхній (еліти) стимул зупинити витік канцерогенів у довкілля.

[21] (Пункт 128) Оскільки більшість людей вважає парадоксом зауваження про те, що велика кількість гарних справ у сумі можуть привести до поганого результату, ми проілюструємо це на прикладі аналогії. Припустимо, пан А грає в шахи з паном В. Пан С, grosмейстер дивиться через плече на А. Пан А звичайно ж хоче виграти, так що коли пан С підкаже йому добрий хід, він зробить пану А добро. Але припустимо, що пан С розповість пану А як зробити ВСІ ходи. У кожному окремому випадку він робить пану А добро, показуючи йому найкращий хід, але показавши йому ВСІ його ходи, він зіпсує гру, оскільки пан А не буде грати, коли хтось інший зробить за нього всі ходи. Ситуація із сучасною людиною аналогічна випадку з паном А. Система робить його особисте життя легше безліччю способів, але роблячи це вона віднімає в нього контроль над його власною долею.

[22] (Пункт 137) Тут ми розглядаємо лише конфлікт

цінностей усередині основного потоку. Заради спрощення ми залишаємо осторонь цінності "аутсайдерів" так само як і ідеї про те, що дика природа більш важлива, чим економічний добробут людини.

[23] (Пункт 137) Власний інтерес не обов'язково є МАТЕРІАЛЬНИМ. Він може включати задоволення якої-небудь психологічної потреби, наприклад просування власної ідеології чи релігії.

[24] (Пункт 139) Уточнення: в інтересах системи дозволити деякий рівень свободи у визначених областях. Наприклад, економічна свобода (з певними обмеженнями та застереженнями) довела свою ефективність у забезпеченні економічного зростання. Але в інтересах системи тільки обмежена, планована свобода. Індивіда завжди потрібно тримати на шворці, навіть якщо шворка іноді буває довгою (див. пункти 94, 97).

[25] (Пункт 143) Ми не збираємося стверджувати, що ефективність, чи потенціал суспільства до виживання завжди обернено пропорційні тиску чи дискомфорту, якому суспільство піддає людей. Це, звичайно, не так. Є вагомі підстави вважати, що багато примітивних суспільств піддавали людей меншому тиску, ніж європейське суспільство, але європейське суспільство виявилось набагато ефективнішим за будь-яке примітивне суспільство і завжди перемагало в конфліктах з такими суспільствами завдяки перевагам, наданим технологіями.

[26] (Пункт 147) Якщо ви думаєте, що більш ефективна діяльність силовиків обов'язково благо, тому, що знижує злочинність, тоді згадаєте, що злочин за визначенням системи не обов'язково збігається з тим, що ВИ розумієте під злочином. Сьогодні паління маріхуани чи володіння незареєстрованим пістолетом є злочином у деяких місцях США. Завтра володіння БУДЬ-ЯКИМ пістолетом, зареєстрованим чи ні, може стати злочином. Те ж саме може статися з деякими методами виховання дітей, такими як прочуханка. У деяких країнах висловлення дисидентських політичних поглядів є злочином, і немає впевненості, що це не може статися в США, оскільки жодна конституція чи політична система не вічна. Коли суспільству потрібна велика, могутня система примусу, значить у цьому суспільстві щось дуже не в порядку; воно піддає людей серйозному тиску, якщо багато хто з них відмовляється відповідати правилам чи роблять це тільки з-під дрючка. Багато суспільств у минулому підтримувалися невеликими, формальними системами примусу.

[27] (Пункт 151) Звичайно, суспільства минулого мали засоби впливу на людську поведінку, але вони були примітивними і малоефективними в порівнянні з технологіями, які розробляються зараз.

[28] (Пункт 152) Однак деякі психологи публічно висловлювали думки, що свідчать про їхню зневагу до людської свободи. А математик Клод Шеннон у журналі Omni (серпень 1987 р.) сказав: "Я уявляю собі час, коли

ми будемо для робіт тим, чим собаки є для людей, і я вболіваю за машини”.

[29] (Пункт 154) Це не наукова фантастика! Коли пункт 154 був написаний, ми прочитали статтю в *Scientific American*, де розповідалося, що вчені активно розробляють методики для ідентифікації можливих майбутніх злочинців і для лікування їх комбінацією біологічних та психологічних засобів. Деякі вчені виступають за примусове застосування цього лікування, яке може бути доступне в найближчому майбутньому (Див. "Seeking the Criminal Element," by W. Wayt Gibbs, *Scientific American*, March 1995.) Може бути ви думаєте, що все в порядку, тому, що це лікування буде застосовуватися до тих, хто може стати злочинцем. Але звичайно, процес не зупиниться на цьому. Потім таке лікування буде застосовуватися до тих, хто може стати п'яним водієм (вони також загрожують людському життю), потім можливо до тих, хто шлюпає своїх дітей, потім до енвайронменталістів, які діють проти шкідливих виробництв, а потім до будь-кого, чия поведінка незручна для системи.

[30] (Пункт 184) Ще одна перевага природи як протидії ідеології для технології в тому, що у багатьох людей природа викликає свого роду благоговіння, подібне до релігійного, так що природу очевидно можна ідеалізувати на релігійній основі. Правда, що в багатьох суспільствах релігія служила підтримкою та виправданням для встановленого порядку, але правда й те, що часто релігія була основою для повстання. Так що може бути корисним ввести релігійний елемент у повстання проти технології, ще і тому, що сучасне західне суспільство не має міцного релігійного фундаменту. Релігія в наш час або використовується як дешева і прозора підтримка вузького, короткозорого егоїзму (деякі консерватори використовують її саме так), або навіть цинічно експлуатується для легкого заробітку (багатьма євангелістами), або деградувала до грубого ірраціоналізму (фундаменталістські протестантські секти, "культи"), або просто перебуває в стані стагнації (католицизм, мейнстрімний протестантизм). Найближчою річчю до сильної, поширеної, динамічної релігії, яку Захід бачив останнім часом, була квазірелігія лівацтва, але сьогодні лівацтво фрагментоване й не має чіткої, єдиної, надихаючої мети. Таким чином, у нашому суспільстві існує релігійний вакуум, який, можливо, міг би бути заповнений релігією, зосередженою на природі в протистоянні технології. Але було б помилкою намагатися штучно вигадати релігію, щоб заповнити цю роль. Така вигадана релігія, ймовірно, була б невдалою. Візьмемо, наприклад, релігію «Гая». Чи ДІЙСНО її прихильники вірять у неї, чи вони просто грають роль? Якщо вони просто грають роль, їхня релігія в кінцевому підсумку провалиться. Ймовірно, найкраще не намагатися вводити релігію в конфлікт природи проти технології, якщо ви ДІЙСНО не вірите в цю релігію самі і не вважаєте, що вона викликає глибоку, сильну, щиру реакцію у багатьох інших людей.

[31] (Пункт 189) Якщо такий фінальний поштовх відбудеться. Імовірно, що індустріальну систему можна усунути якимось поступово чи фрагментарно (див. пункти 4, 167 і примітка 4).

[32] (Пункт 193) Імовірно навіть (у малому ступені), що ця революція може полягати лише в масивних змінах відношення до технології, яке призведе до відносно плавного та безболісного розпаду індустріальної системи. Але це станеться тільки якщо нам дуже пощастить. Набагато більш імовірно, що перехід до нетехнологічного суспільства буде вкрай важким та повним конфліктів і лих.

[33] (Пункт 195) Економічна і технологічна структура суспільства набагато важливіша за його політичну структуру у визначенні способу життя пересічної людини (див. пункти 95, 119 і примітки 16, 18).

[34] (Пункт 215) Це твердження стосується нашого специфічного виду анархізму. "Анархізмом" називають широку розмаїтість суспільних позицій, і може бути ті, хто вважають себе анархістами не погодяться з нашим твердженням у пункті 215. Слід зазначити, до речі, що існують ненасильницькі анархістські рухи, члени яких очевидно не розглядають ФС як анархістів, і звичайно не згодні з насильницькими методами ФС.

[35] (Пункт 219) Багато ліваків мотивуються також ворожістю, але ймовірно ця ворожість виникає почасти через пригніченість, викликану потребою у владі.

[36] (Пункт 229) Важливо розуміти, що ми маємо на увазі тих, хто симпатизує цим рухам, таким як вони є сьогодні в нашому суспільстві. Той, хто вірить, що жінки, гомосексуалісти тощо повинні мати рівні права, не обов'язково є лівим. Феміністичний рух, рух за права геїв тощо, що існують у нашому суспільстві, мають особливий ідеологічний відтінок, характерний для лівацтва, і якщо хтось вірить, наприклад, що жінки повинні мати рівні права, це не обов'язково означає, що він повинен симпатизувати феміністичному руху в його сучасному вигляді.

Джерело

Актуальну версію цього документа у форматі PDF, а також аудіокнижку на його основі, можна завантажити за посиланням <https://miliukhin.xyz/unabook/>.